

Бір жерде келе жатып бөгеледі,
Өзі ақмақ нәлетті кім көреді?
Тоқсан нарда сабаны жарып тастап,
Бір қобыны қымыз қып жөнеледі.

Қарабай Сарыбаймен мерген екен,
Хан Қарабай ауылына келген екен.
Ханым айтты — Қарабай келіп кетті,
Сарыбай хан далада өлген екен.

— Алпыс басты ақ орда тіккен үйін,
Бұрынғыдай болмайды менің күйім.
Мен түсімнен шошыдым бүгінгі күн,
Енді анырма, отырма Тайлақ биім!

Тайлақ биі осы сөзді қош көреді,
Еліне жиылсын, деп хат береді.
Еліне кәдірменді бір би екен,
Дәл он бір сан халайық жұрт келеді.

Он сан халқын Тайлақ би жиып алып,
Отырған әлеуметке үндемейді.
Көңілі батыр Тайлақ жазған хаттай,
Мәнісін жиылған көп таба алмайды.

Он екі жыршысы бар бас боп ханым,
Шырышқа шеру тартып жөнеледі.
Жәйіліп, бет-бетімен қарап жүрсе,
Бір адам өліп жатқан кез келеді.

Іздесіп алды-алдына жүрген шауып,
Өлді деп елі-жұрты қылған қауіп.
Бір жерде он бір кісі келе жатса
Бір адам өліп жатқан алды тауып.

Айрылып патшасынан болды зарлы,
Табамын деп барша халқы көңіліне алды.
Сол кісінің ішінен бірге шыққан,
Қоңыр ала тай мінген тазша бар-ды.

Тазша айтады: «Ағалар, бәрін надан,
Жасымнан көріп едім бір талай жан.
Шыққыр көзім шықпаса, мен таныдым,
Осы жатқан өлігі Сарыбай хан».

— Құлақ кәрі, бой кіші, ақыл дана,
Ту жығылса, болмай ма қас маскара.
Жұрт иесі ханыма жара қылып,
Үйелменіңмен өртеңгір тазша бала!!!

— Ойласам, он бір аға бейілін тар,
Сендердің қылар қақпай мінезін бар.
Хат берген даулы жерге мөр басатын,
Қолында қызыл алтын жүзігі бар.

Көрген соң Сарыбайға жұрт жылайды,
Сол жерге тақат қылып тұра алмайды.
Серкесіз қойдай болып ұйлығады,
Аяғын қадам басып жүре алмайды.

Жиылысып сол араға бәрі келді,
Құба-Құлмақ сықылды іштен бүлді.*
Жалғыз-ақ ханым сонда естіген жоқ,
Батыр Тайлақ болды да бәрі білді.

* Бүлді — күйзеушілікке түсті деген мағынада.

Қай адам ер Тайлаққа тең келеді,
Жиылған сол араға көп ел еді...
— Естірмей қайтқанымыз лайық емес,
Ханымға жырлай-жырлай кім барады?..

— Тайлыға алыс емес көрінген жер,
Табан-шөнгел бимісің елімде бір.
Ханымға жырлай-жырлай мен барайын,
Ер Тайлақ, қолыңды жай, батанды бер!

Ер Тайлақ тазшасына жарлық етті,
Тайымен қотыр ала тазша кетті.
Сейілде қырық кісімен ханым жүрсе,
Алдынан қара-қарсы кездей кепті.

— Ханым-ай, ақ сұңқарым сені көрдім,
Біз ежелден хан-қарашы адам едік.
Мен шошыдым түсімнен бүгінгі күн,
Хан ием жолыққалы сізге келдім.

— Аптығып қотыр таймен келесің тез,
Бұл жалғанда ақылсыз адамнан без.
Көп шатып, тантырақтап, сөзді ұзайтпа,
Қанеки, шошығаның немене сөз?

— Жаратқан бәрімізді тәңрі күшті,
Бұл дүние ойлап тұрсам, енді екі-ұшты.
Мен түсімнен шошимын бүгінгі түн,
Менің сәлдем басымнан жерге түсті.

— А, тазша, олай болса, мал сойғаның,
Құдайым дәриесіне сен тойғаның.
Сенің сәлден басыңнан жерге түссе:
Бес уақыт намазға бас қойғаның!

— Ойласам, бұл ханымның ақылы асты
Қарашын дәл сіздей ме, жаман састы.
Мен түсімнен шошимын бүгін тағы,
Қолымнан жібек баулы сұңқар қашты!

— Мінезің, ойлап тұрсам, жаннан қылап,
Келдің бе қотыр таймен мені сынап.
Қолыңнан жібек баулы сұңқар қашса,
Көрген де қоян аңнан шабыт сұрап!

— Қай адам Сарекендей ниетке жеткен,
Көп адам бізден бұрын өтіп кеткен.
Айрылдым қапияда сұңқарымнан,
Қолымнан абайсызда ұшып кеткен.

— Мұндар таз, бір сұмдық бар тіл-жағында,
Сен келдің қотыр таймен бұл шағында.
Қолыңнан абайсызда ұшып кетсе,
Қара орнында болғаны, хан тағында.

— А, ханым, бір сөзіме жаңа жеттің,
Қай сөзіңді бұзайын, мақұл деппін.
Мен түсімнен шошыдым тағы бүгін,
Түсімде бір тұңғыық суға кеттім.

— Құдайым енді саған дем береді,
Бойын салған базарға, жол көреді.
Жүруші ең әр нәрседен шолпы * тартып,
Түпсіз тәңірім, дариядай мал береді.

* Шолпы тартып — мұқтаждық, жетіспегендік көріп деген мағынада.

— Ханым-ау, бұл ниетті ойға алайын,
Мәнісін тура тартпай не қылайын.
Жандап-жандап сөз айтсам жуытпайсың,
Тұпа-тура найзамды тік салайын!..

— Мұндар таз, маған келдің қаның қашып,
Антұрған сені тұр ма қара басып.
Мен сенің қалжындасар кісің емес,
Немене айтар сөзің найзаласып?!

— Аңға да кеткен Сарекем-ау,
Таңертеңгі салқында.
Мінсіз бір туған жан еді ай-ау.
Өнеге бойы қалпында,
Келімсек төре хан болып.
Балталының халқына
Өрісі толып малына-ай-ау,
Қазнасы толған алтынға,
Алла ісіне шара жоқ-ау,
Жетпесті қуып алқынба!
Қайырлы ғұмыр бере көр-ау,
Қозы жанға артында.
Сізден де шығар адам жоқ,
Ойласаң ақыл тарпында.
Хан орнына хандық қыл,
Кеше билеп бір тұрған жарқында.
Ақылдас еді Сарекем,
Билетпес деп тартынба.

Х а н ы м н ы ң с ө з і:

— Өлді ме Сарыбай хан, жұртым көрсін,
Жыламан, патша — құдай иман берсін.
Ғаламнан хан Сарыбай өткен болса,
Еншалла тәуба, тәңірім артын берсін!..

Т а з ш а н ы ң с ө з і:

— Ханым көрсен жыларсың,
Сарекемнің дертіне.
Сабырдан басқа айла жоқ,
Іштегі жанған дертіңе.
Көргеннен соң жыларсың,
Нәпсің қоймай еркіне.
Аулақ жерде ханым-ау,
Нәпсің тоқтат беркіне.
Сүйегіңе мін болар,
Жетпей кетсең сертіңе.

Х а н ы м н ы ң с ө з і:

— Мұндар таз, жылайды деп көңліңе алма,
Алып жүр сүйегіңе енді алданба.
Өлген жан жылағанмен қайтып келмес,
Көңіліңді босатқанмен пайда бар ма?!

Ханымға тазша естіртті жеке барып,
Жұрт сілтідей тынады хайран қалып.
Егіл-тегіл еңірескен Сарыбайға,
Ханымды сүйегіңе келген алып.

Өлгенін Сарыбайдың ханым көрді,
Ұрғашыдан таппассың мұндай ерді.
Адасып ақылынан аспай-саспай,
Еліне ақыл айтып, қайрат берді:

— Жылама, батыр Тайлақ, сен де өлерсің,
Алладан тағдыр келсе, жөнелерсің.

Өзі беріп, өзі алған арманы жоқ,
Мағшардан имандыма кез келерсін.

Жұртым-ай, бұл жылаған нетінді ғой,
Өлім шықса, тіріге болмай ма той?
Жылағанмен бір нәрсе табар болсан,
Жылап-жылап тірілтіп әкеле ғой!

— Тайлақ би, олай тұрма, сен бері жүр!
Ақылдасып Тайлақпен ойлайды бұл.
— Алып жүрмей осы жерге біз қоялық
Елге жібер, жабдық пен үй әкелдір!

Ел барып айтқанының бәрі келді,
Дайын болды жамағат көзі көрді.
Зиярат қылып, бір күмбез жасаймын деп,
Ел ұйғарып сол жерге қояды енді.

Жиылған жаназаға қанша жанды,
Бәрін де сый-сипатпен жөнелтті енді
Ханым айтты: «Қайғысыз адам едім,
Бұл сықылды жалғанда жанды көрдім.

Ат шаптырып, ас берсең ерік өзінде,
Билігін батыр Тайлақ, саған бердім».
Қай адам ер Тайлаққа тең келеді,
Жиылған жаназаға көп ел еді.

Мақтауын батыр Тайлақ алғаннан соң,
Халқына сауын айтып жөнеледі.
Тыңдандар мына сөзді, ей жарандар,
Құлақ салып тыңдасаң афзалдар.

Өтірік айтса, ақынның жаны шықсын,
Басқы аттың бес жүз жылқы бәйгісі бар.

Сый алды елі-жұрты құры қалмай,
Тайлақтың кеткен жан жоқ тілін алмай.
Он бір сан халайықтың бәрі келді,
Айтқан күні жиылып бірі қалмай.

Тайлақ айтты:

«Жамағат ой ойлаңыз,
Тентек пенен тебізді бір қоймаңыз.
Даусыз болып, аттарың анық келсін,
Әр ұрудан бір кісі ат айдаңыз.

Алданың ақ ісіне мойын бұрсын,
Ала-құла болғанды құдай ұрсын!..
Құр еңістен ат айдап жіберіңдер,
Ақ кезеңнің үстінде көмбе тұрсын».

Байлығын Сарыбайдың халқы көрді,
Атын айдап алысқа жіберді енді.
Бес жүз аттың алдынан бір шақырым,
Өз үйінің тел қызыл аты келді.

Ешбір жаман бұзықтық, жанжал шықпай,
Жиынын тыныш қылып жөнелтті енді.
Ел-жұрты құрмет қылды ханның үйін,
Ғарып-қасер, жетімге болды тойын.

Тайлақ айтқан сөзінен жан шықпайды,
Тып-тыныш боп тарады осы жиын...
Мінезі Қарабайдың жаннан өтті,
Уағыдасы құда болған жұртқа жетті.

Тайлак биге айтады ханым тұрып:
— Сонымен кел сөйлесіп, құдалықты.
— Ханым-ау, Қарабайың құрып қалсын,
Келуге жарамаған құдай алсын.

Мен барсам, тек келмеймін сол итіңмен,
Жалғыз ұлым сол Танас балам барсын.
Тайлақтың сөзін ханым мақұл етті,
Осы сөз рас болып халыққа жетті.

Қасына он бір жігіт ертіп алып,
Ер Танас Қарабайға жүріп кетті.
Жүр еді хан Қарекен жалғыз өзі,
Танастың Қарабайға келген кезі.

Қарекеннің алдынан қарсы келіп,
Жолығып ер Танастың айтқан сөзі:
— Қареке-ау, хан болыпсыз сізді көрдік,
Жасы үлкен, бай екенсіз, сәлем бердік.

Кешегі Сарекемнің заманында,
Қайғысыз, уақиғасыз жүруші едік.
Сарекем дүние салып кеткеннен соң,
Біз биыл құдіретпен не көрмедік?

Жіберді құдағиың, құрбың — Тайлак,
Алдыңа бір сәлемді алып келдік.
Қандай жауап бересіз хан Қарекем,
Сөйлескелі бай-еке-ау, келіп едік.

— Былшылдама, сөзіңе тіпті ермеймін,
Ұмыт болған сөзді мен жөн көрмеймін.
Сен он екін к... қыс, үйіңе қайт...
Жетім ұлға құда боп, қыз бермеймін!...

— Қареке-ау, ақылменен арбайсыз ба,
Жаратқан бір тәңіріні алдайсыз ба?
Не айтып ақыреттік құда болдың,
Тегінде қияметке бармайсыз ба?
Құдаңмен тәңірі алдында беттестірсе,
Сол жерде қара жүзді болмайсыз ба?

— Мына сөзге мен тұрмын қайран қалып,
Қалың малын қойып ем қашан алып?..
Сен он екін, былшылдап сөйлей берсең,
Бәріңнің де кетермін басың жарып.

— Орын бар ма дүние үшін дінім сатар,
Бізге аударар күнән жоқ, атын атар.
Бұл мінезден қайтпасаң, шал Қареке,
Осы тәнің дозақтың дәмін татар!
Бетін топырақ басты деп, жалған айтсан,
Жаһаннам деген дозақта жанып жатар.

— Келіпсің сөйлескелі өңшең кедей,
Қайтсаңшы, жаның олжа, бірің өлмей.
Қой десем де, қоймайсың сен он екін,
Тым болмаса қайтпассың таяқ жемей.
— Қареке-ау, жаман сөзді айтпа бекер,
Бұл мінезің өзіңді әуре етер.

Осы арада қыз бермей сен тұрмассың, —
Қашып жүріп бір талай күнің өтер!
Менің әкем естісе тек қоймайды,
Өзіңді байлап қойып қорлық етер.
Тым болмаса сұрашы қалың малды,
Сарыбайдың малы бар саған жетер!..

Көрмессің Қарабайдай бейілі тарды,
Жылқыдан Бақа айғырды мініп алды.

Сегіз өрме, бұзау тіс қамшысы бар,—
Бәрінің тарсылдатып, басын жарды.

Ойлашы Қарабайдың қайраты мол,
Өз ақылы өзіне болады жол.
Бір тау тесіп мойнымызға ілсе-дағы,
Он бір аға үндемей қайтарлық жол!..

Ұрыспай ол он бірі жүре берді,
Мінезін Қарабайдың көзі көрді.
«Ұрыссақ ханым бізге өкпелер» деп,
Жардырып ап бастарын қайтып келді.

— Барсын деп ханым бізге қылды жарлық,
Мен көрмеген жан едім қорлық-зорлық.
Мінезін Қарабайдың көре тұра-ақ,
Шіркін нәлет құдана кеше бардық.
Біз сіздің тілің сыйлап барамыз деп,
Қызыл тақия сый-сипат киіп алдық...

— Ол кетер, бұл араны қылмас мекен,
Сол нәлет бір жолата кетсе-ақ екен.
Жалғыз-ақ бір тілегім Қозы ер жетсе,
Бір адам бұны сөз ғып айтпаса екен.

Жұртына батыр Тайлақ қайту қылды,
Не қылсын Қарабайдай кәпір сұмды.
Ешбір адам аузына алмаған соң,
Аты өшкірдің аты өшіп ұмытылды.

Ал енді мына сөзді тербетелік,
Ерігіп айтпақ болдық біз не етелік.

Ханым мен Қозы Көрпеш жата тұрсын,
Ауғызып Қарабайды алып кетелік.

— Ойбай, қатын қайдасын, бері келші,
Құдай қосқан қосағым, мені деші.
Аулынан Сарыбайдың мазам кетті,
Кел, ауамын, үйімді жығып берші!

— Байғұс-ау, қандай адам серттен таяр,
Біліп пе едің тайғанды құдай аяр.
Токсан мыңды бұл жерден тентіретіп,
Қайда барсаң, осындай орын даяр?

— Бұған ермен өзгеңе ерсем-дағы,
Көрі басым қоршылық көрсем-дағы.
Балталымен қоныстас бола алмаймын,
Токсан мыңды бір жауға берсем-дағы.

— Қайтейін мінезінді шайтан бұзған,
Кісі едің сайтан бұзған, құдай ұрған.
Бұл басымды келдемнен * кессең-дағы,
Бір отырған орнымнан өлсем тұрман!

Белгілі, ерімейді іштің мұзы,
Өтпейді қатынына айтқан сөзі.
Үйді жығып, артуды білмей тұрса,
Ойына түсті Ай, Таңсық екі қызы.

Айтады қыздарына келіп майда,
— Ай, Таңсық менің екі қызым қайда?

* Келде — өзбекше «кәллә», «бас». Бірақ мына жырда ақын келде — кеуде мағынасында қолданған.

Қақпас шешен тілімді тіпті алмайды,
Бір пайданды тигізші осындайда...

Сөзінен ызындаған қыздар енді,
Амалсыз шақырған соң келіп еді;
Жылап жүріп үйінің бауын шешіп,
Талқан қып, тоқсан нарға артып берді.

— Шырағым, екі қызым мені көрші,
Мынау кәрі ит атаңның ісін көрші!
Құдай қосқан жарынан тірі айрылған,
Алдыма сұм Баянды алып берші!..

— Қайран балам, кімдерге күн боларсын!
Қайран малым кімдерге жем боларсын!
Обалдарын әкеңді жібермесін,
Үш сорлым қандай жерде кем боларсың?!

Қарабай тоқсан мыңмен өрге салды,
Жылқыдан ақ қайыңды мініп алды.
Жетелеп Бақа айғырды жөнелгенде,
Жұртында қотыр ала тай қалмады.

Жер мен су, тау мен тасқа қоштасқалы,
Көшінен сонда екі қыз тұрып қалды.
Кеткен соң бұл арадан келмес мәні,
Жоқ еді бай болса да оның сәні.
Қарабай көше қашып жөнелгенде,
Ел-жұртқа екі қыздың қоштасқаны:

— «Балталы, Бағаналы ел аман бол,
Бақалы, балдырғанды көл аман бол.

Кірім жуып, кіндігім кескен жерім,
Ойнап-күліп, ер жеткен жер аман бол.

Қара басқан қашқынды қоя берме,
Ел жақсысы Тайлақ би ақылы мол.
Осы ізі тоқсан мыңның соқпақ болар,
Жоғалмас, қайда барса, қазылған жол.

Тайлақтың енді аман бол қалған елі,
Аман бол қалың ағаш, аққан селі,
Теруші ем еріккенде, ермек етіп,
Екпе, жиде, алма ағаш көлеңкелі.

Сегіз сай тау біткенді сала аман бол!
Халайық қалған елдің шалы аман бол.
Қарабай қайын атаң сенен қашты,
Жөргекте Қозы Көрпеш бала аман бол!

Ұзын өлке, жота мен төбе аман бол,
Тайлақ би, ел жақсысы көп аман бол.
Изенді, мық жусанды, бетегелі
Ақ көде малға шүйгін шөп аман бол!

Жасы кіші, аға мен іні аман бол!
Іребдел * өңшең мырза жаға аман бол,
Қайын атаң Қарабай сенен қашты,
Жөргекте Қозы Көрпеш тағы аман бол!

Байлығын Балталының көрмеймін деп,
Тіліне ер Тайлақтың ермеймін деп.

* Іребдел — ірікті, таңдамалы.

Кәрі атан ақылы жоқ өрге қашты,
Қызымды жетім ұлға бермеймін деп.

— Баянды бермей кетер саған бокты,
Айым-күнім атарсын қазалы оқты.
Күнінде күйеу болып келер болсаң,
Жолында біз тұрармыз айтқан тоқты.

Қозыке-ау піспей қалған сіз бір алма,
Бойыңа қуат бітіп, күш толар ма?
— Қозы Көрпеш күйеу боп, біз қайын боп,
Иілісіп тұратын күн болар ма?

Қолынан ит Қарабай малын соймас,
Бір жерде дамыл қылып дәмге тоймас.
Құдайым тағдірінде қосқан болса,
Қайда барсаң, онда бар, сені қоймас!

Үйіне құдай айдап қыдыр қонар,
Ер Лұқпан қолтықтап жолдас болар!
Егер де сапар қылып бізді іздесең,
Осы ізі тоқсан мыңның соқпақ болар!

Тайлақтың енді қалған халқы аман бол,
Жөргекте Қозы Көрпеш жалқы аман бол,
Женеше, келін-кепшік, құрбы-құрдас,
Халайық бізді ойлаған жалпы аман бол!»

Барады белде-белде * дәурен етіп,
Ат мінген қара жорға қызды еңіретіп.
Ханымы Қарабайдың кейін қалған,
Кешке екінді болғанда, келді жетіп,

* Белде-белде — ескі сөз. Толқып-толқып, үдер-үдер мағнасында.

Жөнелді сонда екі қыз белін буып,
Дым сұлу көркемдігі айдай болып,
Көшіне жылай-жылай әрең жетті,
Жылаған жасы атының жалын жуып.

Қарабай тоқсан мынмен өрге салды,
Жылқыдан ақ қайынды мініп алды.
Су аяғы құрдымнан ара-қонып,
Осы тұрған Семейге жетіп барды.

Дамыл, аял көрмейді көзі терлеп,
Өзге жақпен жүре алмас малын кернеп.
Дамыл жоқ та, тыным жоқ көше беру,
Өне бойы жағалап Ертісті өрлеп.

Көше-көше талай жер барып қалды,
Барғанменен барқадар * таба алмады.
Көл қара су бойына жетіп барып,
Қайқиып, құм жағалап қайта салды.
Ала таудың жағалап аржағымен,
Іле басы Құлжаға тағы барды.

Ол жерде келіспеді мал тойыны;
Сірә тоқтау болмады іш орынды.
Іледен қайта көшіп Шыршық барды,
Ұдай көшіп барады Сыр бойына,
Азғана Сыр бойына дамыл алды.

Бір күні ол қаңғырып, Қоқан кепті,
Қоқаннан көрді талай кереметті
Тоқсан атқа бір белбеу сатып алып,
«Не қыласыз» — дегенде, «шұлғау» депті.

* Барқадар — арапша (парсыша) бұл арада береке мағнасында.

— А, балам, қайратыңды мен көрейін,
Жаманға сені неғып тенгерейін.
Сен шөлдетпей, шығынсыз алып өтсен,
Сүйген қызың Баянды мен берейін.

— Уағыда қылып, серт қылсаң, сенсем екен!
Сентеннен соң, соңыңнан ерсем екен.
Олай-бұлай қызыңның керегі жоқ,
Ақ Баянды Қареке-ау берсең екен!

— Жас құлыным қырылды тамам, Қодар,
Бір су тауып бере көр маған, Қодар.
Сен шөлдетпей малымды алып өтсен,
Ақ Баянды беремін саған, Қодар.

— Қареке-ау осы сөзің жақсы кеп пе?
Жалған жауап сөйлеуге сіздерге еп пе?
Бейнеттеніп бетпақтан өткізермін,
Дер кезінде Қареке-ау алдап кетпе!

— Ұнамаған адамға шөл арықпын,
Құлық қылған кісіге қас шұнақпын.
Қылап қып уағыдамды неғылайын,
Серттен тайман, қызымды берер ақпын.

— Құдай-ау, қайратыма дем бере көр,
Қареке-ау жылдамырақ жөнеле гөр.
Екі күрек, екі үлкен кетпенменен,
Және сегіз көшіңнен мес бере көр.

— «Сөзімді менің айтқан біле бер» — деп,
— «Атына енді отырмай міне бер» деп,
Қодекен ұзын сызып жөнеледі,
«Менің осы ізіммен жүре бер» деп.

— Байталым енді аяңда, бүгін ел жоқ,
Арқада Аягөздей мөлдір сел жоқ,
Сертіме бұл айтысқан жете алмасам,
Сірә маған Баяндай бұраң бел жоқ...

Ант ұрған білдірмейді Қодар жасып,
Әр жерден жүз кісілік құдық аршып.
Су шыққаннан су шығар құдығыңның,
Суы жоғын толтырар, меспен тасып.

Сол күндегі жандардан Қодар асып,
Мінезіне қайраты құп жарасып.
Қодекен шауып жүріп кимылдайды,
Аямай бедеуіне қамшы басып.

Сол күндегі жандардан Қодар епті,
Уағыда қылған сертіне анық жетті.
Жанды аямай кимылды қылып-қылып,
Не қылса сол бетпақтан алып өтті.

Аяқ жерде байталы болдырған соң,
Жаяу жүріп көреді көп бейнетті.

.....*

Етік қажап бақайы қанап кетті.

— Байталым, неғыласың бүгін ел жоқ.
Арқада Аягөздей мөлдір сел жоқ.
Жиналған жан қуанар қыз көрген соң,
Баянды аламын деп көңілі тоқ!

Түнімен құдық аршып, түске шейін,
Сондай құдық жасайды беске шейін.
Кейінің өз суы бар, кейінде жоқ,
Меспен тасып толтырар кешке шейін.

* Осы арада бір жолы түсіп қалған.

Жылқысы суға қанып тойып алды,
Қодардың әр нәрседен ойы бар-ды.
Мұны құдай жаратқан сонша зор ғып,
Анық он кез өзінің бойы бар-ды.

Токсан мыңды неғылса қандырды тез,
Әдебі жоқ, мінез жоқ, Қодардан без.
Кәпірдің денесінің бәрі де артық,
Жалпағы жауырнының үш жарым кез.

Қодардың өзі дардай, сөзі дардай,
Жүреді жанның бәрін көңіліне алмай.
Өзінің денесінің молын кара,
Сыңар ғана жұдырығы қол ағаштай.

Қарабай бұл жүргенін қылмас намыс,
Қодармен шөл далада болды таныс.
Өтірік қосқан емес осы сөздер,
Ұзыны жауырнының алты қарыс...

Бұралған тал шыбықтай ол Баян қыз,
Тым сұлу көркемдігі жұртқа аян қыз.
Өзінің денесімен бір ісі жоқ,
Содан үміт қылатын Қодардан без!

Қодар айтты: «Қареке-ау құлағың сал,
Менің айтқан сөзімді жақсы ұғып ал.
Аягөзге жете алсаң, тау бөктерлеп,
Еш қашан қауға тартып шөлдемес мал.

Арғы шеті Аягөз, Лепсі, Ұржар,
Токсан мыңға лайық сонда жер бар.

Бұл жақта бұдан артық су болмайды,
Токсан мыңға өзге жер болады тар».

Көрмессің Қарабайдай бейлі тарды,
Қодарға «өзің біл» деп ақыл салды.
Қодардың сол тілімен көшіп келіп,
Жайлап қыстап Аягөз жатып қалды.

— ...Қарабай — Сарыбаймен мерген екен.
Күні жетіп Сарыбай өлген екен.
Бұл ауғалы он үш жыл болып қапты,
Қыз Баян да он төртке келген екен.

Тал шыбықтай бұралған өзі көрім,
Мінеки оны айтатын келді жерім,
Қыпша бел, алма мойын, сұлу Баян,
Сипаты жаннан асқан ол бір серім!

Тал бойының міні жоқ, қолан шашты!
Шашының ұзындығы тізін басты.
Гүл төгілер аузына меруерт тісті,
Ондай жан дүниеде жаралмас-ты.

Аппақ көрік * маңдайы, қылығы наз.
Малың түгіл басынды берсең-дағы аз.
Сыртынан күлімсіреп сөйлессе де,
Көңілі қош болмайды, баймен араз.

Жұрт айтатын темірлі күймесі бар,
Қозы Көрпеш дегенде дүниесі тар.
Анда-санда болмаса сөйлеспейді,
Жалғыз жатып Қозы үшін қылады зар,

* Көрік — жазық, кен.

Қас асыл бойы жетті, алтын кірпік,
Шақырып Қодар келсе үйтіп-бүйтіп.
Қара көзін қан басып қарағанда,
Манына жоламайды Қодар үркіп.

— Қайғылы менің көңлім тола ма екен,
Алланың сызығы екі бола ма екен?..
Манайға тантық құлды жолатқызбай,
Қорқытып қойған оны құдай екен.

Баянды сұлу қылса, тәңірім қылған,
Атағымен, даңқымен дүние толған,
Токсан байдың баласы тоқсан сері,
Сыртынан көзі көрмей ғашық болған.

Жамағат осы сөзден күдер үзбе,
Сипаты Баян қыздың жаннан өзге.
Баянға ғашық болып тоқсан бағылан,
Бәрі де іздеп шықты жапан түзге.

Бәрі де ғашықтықпен жаһан кезген,
Баршасы ғашық болып елден безген.
Токсан жолдың аяғы бір жол болып,
Бір жолда тоқсан сері кездей келген.

Іздеген Баян қызды соның бәрі,
Бірінен бірі артық ақылдары.
Бір өзінде он кісінің қайраты бар,
Баласы Нұрқара би Көсем сары.

Елінен іздеп шыққан тоқсан бала,
Ақылы тоқсанының тоқсан сала.
Бір өзінде тоқсан кісінің қуаты бар,
Баласы Қаратоқа Бұлан қара

Елінен іздеп шыққан тоқсан ері,
Әр-бірі жанға өлшеусіз көңілдері.
Қайсы бірін айтайын осалы жоқ,
Аяғы бес кісілік Көсем сері.*

Бәрі де жапан түзде бек сөйлесті,
Қайғысын Баян қыздың жеп сөйлесті.
«Біріміз-бірімізді» күндемелік,
«Бағымызды сынайық» деп сөйлесті.

Қаратау, Тарбағатай жерге келді,
Жәйтөбе, Қатынсу көлге келді.
Басынан ақ Сәулінің дүрбі салып,
Отырған Аягөзде елді көрді...

Сол күндегі адамнан Қодар мықты,
Қарсы басқан дұшпанын жерге тықты,
Ел шетіне «Жау келді!» — деді-дағы,—
Айқайлап тоқсан ерге жалғыз шықты.

Сол күндегі жандардан Қодар епті,
Сескенбей тоқсанымен араласты.
Ықты-жарды білетін Қодекен бе,
Сол жерде тау сокқандай майдандасты.
Әрі-бері тоқсанмен айқасқан соң,
Біреуі беттемейді, бәрі қашты.

Бәрін бірдей Қодекен жеңіп алды,
Бейне малшы қылды да, малға салды.

* Бұл екі түрлі айтылып отыр, тегі бергі ақындардың, айтушылардың байқамай кіргізген жаңсақтығы болу керек.

Күймедегі Баянды көргені жоқ,
«Бұқа — буға» деген сөз содан қалды.
Қарабайдың тоқсан бір құлы болып,
Ен суда малын бағып жатып алды...

...Енді тоқта қызықты бір көрелік,
Ұмытпасак, айналып бір келелік.
Қодар, Тоқсан, Қарабай жата тұрсын,
Балталыдан бір жігіт ап келелік.

Осындай болса керек ердің ері,
Жаңа бір таңдайтұғын келді жері.
Елінен намыс үшін іздеп шықты,
Тайлақтың кенже інісі Айбас сері.

«Күшімді мың мен санға сынайын» деп,
«Бір санды садағымен бөгеймін» деп.
Елінен намыс үшін іздеп шықты,
«Сұраса, Қозы, ер жетіп не деймін?» деп.

Ойлайды: «қай жекжатқа сенейін» деп,
«Не қылып ажал жетпей өлейін» деп.
Елінен Айбас сері іздеп шықты.
«Дұшпанға неге намыс берейін» деп.

Қараңыз ер Айбастың қылған ісін,
Бойында аямайды қуат күшін.
Туысқан, туғаны, жақыны емес,
Іздейді жетім ұлдың хахысы үшін.

Ер Айбас ойланып жүр ол бір нетті,
Қамшы басып бедеуін зар еңіретті.
Құр айыл, жіп құйысқан тағып алып,
Тұлпармен Тайкөк деген іздеп кетті.

Ер Айбас Көктайменен өрге салды.
Ізімен тоқсан мыңның кетіп қалды.
Қазылған сары ізімен жүре-жүре,
Әйтеуір адаспастай болып алды.

Көктаймен кейде шапты, кейде желді,
Көреді серілікпен талай жерді.
Аз жүрсе, көп жүрсе де аман-есен,
Аяғы Жетісуға о да келді.

Сол күндегі жандардан Айбас мықты,
Болдыруды білмейді Көктай тіпті.
Жұрттың айтқан мөлшері болды ғой деп,
Бір биіктің басына келіп шықты.

Көреді батыр Айбас талай жерді,
Ит Қарабай сенделтті есіл ерді.
Сол биіктің басынан қарап тұрып,
Аяғезде отырған елді көрді.

— Астында патшалардың алтыннан тақ,
Болғай-ақ бұл ісіме тәңірім жақ.
Нетейін бұрынғынды Көктайым-ай,
Барыңды бүгінгі күн қарыштап бақ!
Жер аулақта үш қызға бір сөйлесем,
Одан артық құдайдан тілегім жоқ!

Бар құдай бұл тілегін қабыл алды,
Тал түсте ел шетіне жетіп барды.
Өзенде жиде теріп, ойнап жүрген,
Алдынан қыздар душар бола қалды.

— Біреудің ашылмас бұл бағасысын,
Кіреуке, алтын тонның жағасысын.
Елдің жөнін сұраймын шырақтарым,
Тоқта үшеуін, қай байдың баласысын?

— Ағеке-ау, асыл зада сен бір ерсін,
Жадағай жапан түзде кез келесін.
Қорықпай Қодекемнен мұнда келген,
Жүрек жұтқан жанбысын, неғып жүрсін?!

— Шырағым, тал бойында жоқ екен мін,
Иманнан қуаттанып ашылар дін.
Қодайтып «Қодекем» деп сөз сөйлейсін,
Ол нәрсе қайдан шыққан, нәсілі кім?

— Тартынбай әр нәрседен Қодар тайып,
Естісе, бұл сөзінді үлкен айып.
Қодардың атасы жел, анасы жел,
Кез болған бей далада өзі ғайып.

— Ендеше Қодарыңды ойға алалық,
Мен бе едім сол итіңнен кем боларлық,
Құдайдан бұйрық болып, демеу болса,
Астына табанымның бір салалық.

— Ағеке-ау, жақсы айтасын, сөзің майда,
Бір пайда тигізе көр осындайда.
Қодарды женіп бізге кек әперер,
Алаштан асып туған ер-ұл қайда?

— Астымда Көктайым бар тұлпармен тең,
Қодарды қылма уайым маған сенсең.
Елімнен әдейі іздеп арнап шыққан,
Құдай қосса, керекті, соны жеңсем.

— Жоқ еді бір туысқан аға-жеңгем,
Көңілім жақын тартты сізге дем-дем *
Жақындық бізге таман сөз айтасыз,
Ағеке-ау елі-жұртың болар кім-кім?

— Балталы, Бағаналы елден келдім,
Бақалы, балдырғанды көлден келдім.
Жұрты деп Сарыбайдың естушімен,
Ел жақсысы Тайлақ би елден келдім!

— Ағеке-ау бұл бір қызық заман екен,
Сізге деген жамандық бізге мекен.
Су аяғы құрдымнан келген болсаң,
Ел-жұрты ғой — Қозыкекем аман ба екен?

— Сіздерге күмән шығар өзіме аян,
Елімнен іздеп келген келінім Баян.
Қозы Көрпеш падиша халқымызда,
Қара орны, хан тағында қалқым аман.

— Адамға біздей емес жат пенен өз,
Жапан түзде ағеке-ау келесіз кез.
«Қозы Көрпеш, қыз Баян» деп сөйлейсіз?
«Апалар» жөнін ұқтыр немене сөз?..

— Жас кісиде артылмас сенен кеңес,
Біреуге бұйырғанды біреу жемес.
Бір мұншылық айтамыз әншейін-ақ,
Шырағым сен есітер дәнеме емес!

— Құлақ кәрі, бой кіші, ақыл дана,
Көктаймен ауылыңа келдім жана.

* Д е м - д е м — ескі түрі, үсті-үстіне дегені болса керек.

Апаларын жасырса, мен жасырман,
Сөзің рас, шырағым бермен қара.

Су аяғы құрдымнан іздеп келдім,
Қозы Қөрпеш шын жарың, келін бала.

— Атамыз Қарабай да мерген шығар,
Талай жерді қаңғырып көрген шығар.
Қозы Қөрпеш дегенді біз білмейміз,
Суға сатып Қодарға берген шығар!

— Шырағым келіп едім гүл-гүл жанып,
Келгенмен қуанбадым сөзге қанып.
Көңілің шыныменен жат боп кетсе,
Елімнен неге келдім азаптанып?

— Атамыз Қарабай да мерген шығар,
Қаңғырып талай жерді көрген шығар.
Қозы Қөрпеш дегенді біз білмейміз,
Суға сатып Қодарға берген шығар.

— «Байлығын Балталының көрмеймін» деп;
«Тіліне ер Тайлақтың ермеймін» деп:
«Қарекен ақылы жоқ өрге қашты,
Қызымды жетім ұлға бермеймін» деп!

— Сәлем де, олай болса, дұғай-дұғай,
Біз жүрміз қайғысында жылай-жылай.
Барлағалы айтып ем ей, ағеке-ау!
Көкіректе күмән жоқ, куәм құдай!

— Ауыздан айтқан сөзің дін емес пе,
Қалжың сөз періштеге куә емес пе?
Екі асыл ай мен күндей жар болыпты,
Өзіңді кірлегенің мін емес пе?

— Ағеке-ау, асыл зада, сіз бір ерсін,
Ініңе сөй деп барып айтты дерсін.
Қылмаңыз, сөзге налып жамандықты,
Жазамды арам болсам, тәңрім берсін!..

— Қасыма Баян, Таңсық қыз келесіз,
Қозының Айбасы едім, сіз көресіз,
«Жылдам барып, сөйлесіп, тез қайт» деген,
Ініме сәлемдемеге не бересіз?

— Сәлем де, ініңізге, іздеп келсін,
Келмесе, сорлы Баян дегені өлсін.
Көңілім кетті Қозыға, жаным мұнда,
Айтқан сөзді ініңіз қабыл көрсін.

.....*

Алтынды тон, жүзігім белгі болсын,
Қасына не қосады, апам білсін!

Қосқан соң ақылына екі қызды,
Екеуі жыламсырап, көңілін бұзды.
«Ініңе сәлемдеме» деп береді,
Жүзік пен тоннан басқа бір тоғызды.

— Апалар, мұны ешкім көрмес пайда,
Ойланбай іс қыласыз осындайда.
Бір тоғыз сәлемдеме бердіңіз-ақ,
Келген адам сый-сияпат, жолы қайда?

— Көктаймен келіп едім, бір жыл желіп,
Көңілімді сіздер үшін аққа беріп.
Өз басым сабақты жіп, тіпті алмаймын,
Шырағым, көңілім тойды сізді көріп.

* Бір жол түсіп қалған.

— Құдая, сапарыма дем бере гөр,
Ағеке-ау; жылдамырақ жөнеле көр.
Жатырмыз Аягөзді жайлап-қыстап,
Ініңді кешіктірмей жеткізе көр!

— Сөздерің, шырақтарым, дым-ақ майда,
Кім білінбей кетеді осындайда?
Соғыспай әдейі кеп неге кетем,—
Дейтұғын Қодар, тоқсан итің қайда?

— Әзір Қодар сіздерге сөз бермейді,
Жалғыз сіздің өзіне бөгелмейді.
Ініңіз бен екеуіңіз екеуленіз,
Кәпірдің қайраты мол, бой бермейді.

— Көктаймен батыр Айбас өрге салсын,
Құдай берсе, ондағы халыққа барсын.
Көзіме көрсет дағы, қоя берші,
Итіңнен таяқ жесем, құдай алсын!

— Кәпір Қодар бір тау ғой кім таласар,
Денесін көрген жанның қаны қашар.
Ағеке-ау, тілімді алсаң, көрінбей қайт,
Кетпестей сүйегіңе таңба басар.

— Бәле, бала сөзіңнің бұзығына,
Тәңірдің тоқтау болмас сызығына.
Жанға өлшеусіз құлыңды мақтай берме,
Көрсет дағы, қарап тұр қызығыма.

«Тіліне енді осының сенелік,— деп.
Тілеуін біз де мұның тілелік»,— деп.
Үш қыз қалмай сонынан ере жүрді,
«Қызығын екі алыптың көрелік»,— деп.

Үш қыз да тамаша ғып бұған ерді,
Таудай болған Қодарды Айбас көрді.
Қыздарға қайратымды көрсетем деп,
Тартынбай батыр Айбас жетіп келді.

— Мен Айбас, сен Қодарсын, жана көрдік,
Тонраңдаған сөзіңмен тамам өлдік.
Сізді білмей ауылға барып едік,
Қандай жаза қыласың, міне, келдік?

Айбас келіп Қодарды сөзбен салды,
Қодар батыр шокпарын жұлып алды.
Үш қызға мақтанады келіңсіз * құл,
Айбасты шокпарменен салып қалды.

Айбас оның жауырынынан ұстап алып,
Бір-ақ ырғап Көктайға жұлып алды.
Көктаймен салақтатып, желіп кетсе,
Көктайы көтере алмай жата кетті.

Сол күндегі жандардан Қодар мықты,
Екеуінің аты ойнап, бетке шықты.
Тұра сала екеуі алысқанда,
Келістіріп итіңді тағы жықты.

Астында жатып Қодар бақырады,
Күндей болып күркіреп ақырады,
Айбастың тізесіне шыдай алмай,
«Біздің тоқсан қайда?» — деп шақырады.

Күркіреп «ұшан» Сері келіп жетті?
Япырым-ау, солар неден үміт етті?

* Келіңсіз — өрескел.

«Кодекемді бас салып жатқан кім?» — деп,
Бәрі бір-бір сойылмен салып өтті.
Бәрінің де сойылын жұлып алып,
Көк тайға міне қашып Айбас кетті.
Артынан бақа айғырмен Қодар жетсе,
Ұрып жығып, серейтіп, тағы кетті.

Құба жон жығылғаны беттін деймін,
Құдайға емессін құл, жетті деймін.
— Не ғып тұрсың, Кодеке-ау, жауға шаппай,
Дұшпаның анау қашып, кетті деймін?!

— Бұл тоқсан дәулетімде киім киді,
Жалғыз кісі кетірді біздің күйді.
Бір суырдың ініне ат жығылып,
Ақ жартасқа бұл басым жаман тиді.

Қас қарайып барады көз байланып,
Қууға тоқсан тұрсың ыңғайланып.
Сендер барып олжа ғып әкеле ғой,
Қуа алмаймын, басым тұр шыр айналып!

Қырды, жойды ер Айбас бөріктіріп,
Үш қыз да қуанады көріп тұрып.
Нені қусын Айбастан үміт етіп,
Басы Қодар, ұйлығып, қалды тұрып.

Іс қылды батыр Айбас бойлай-бойлай,
Қырды, жойды, қиратты ерікке қоймай,
«Біздерге болысар жан бар ма екен?» — деп,
Күймеде Баян отыр ойнай-ойнай.

Қуанып Баян сұлу жүре берді,
Қайратын ер Айбастың халқы көрді.

«Тілдесіп мен үш қызға кетемін», деп,
Жүгіртіп Көктайымен қайта келді.

— Қорықпандар, түк қылмайды мұндай
жандар,
Сөзімді менің айтқан, сіздер, аңғар.
Әл-қуаты інімнің дым-ақ артық,
Сенсендер, менікіндей үш есе бар...

Жөнелді батыр Айбас бедеуменен,
Көңіліне алла салған демеуменен.
«Мұның да керек күні бола ма» — деп,
Балға алды, қамшы-қамшы егеуменен.

Көктайымен батыр Айбас төмен шапты,
Мәнісін тамам жолдың оймен тапты.
Қыздың берген белбеуі түсіп қалып,
«Қызылбелбеу, Құбажон» қоя сапты.

Сол Айбас тоқтамады тағы шапты,
Тамам жолдың мәнісін оймен тапты.
Бір суытқан айғыры шығып кетіп,
«Шұбарайғыр жорға» деп қоя сапты.

Сол Айбас тоқтамады тағы шапты,
Мәнісін тамам жолдың оймен тапты.
Қыздың берген мейізі түсіп қалып,
«Мейізек» деп тау атын қоя сапты.

Сол Айбас тоқтамады тағы шапты,
Мәнісін тамам жолдың оймен тапты.
Жанындағы жаулығы түсіп қалып,
«Абыралы, жалаулы» қоя сапты.

Сол Айбас тоқтамады тағы шапты.
Тамам жолдың мәнісін оймен тапты.
Қыздың берген қарқарасы түсіп қалып,
«Қарқаралы» тау атын қоя сапты.

Сол Айбас тоқтамады тағы шапты,
Тамам жолдың мәнісін оймен тапты.
Жанындағы шідері түсіп қалып,
«Шідерлі» деген өзен содан қапты.

Сол Айбас тоқтамастан тағы шапты.
Мәнісін тамам жолдың оймен тапты.
Аз жүрсе, көп жүрсе де есен-аман,
Бір күні ел шетіне келіп қапты.
Ел шетіне жақындап барған екен,
Бір қой жайған, жақындап, көрді шалды.

— Сейілде қой жайған бай, сізді көрдік,
Жасың үлкен екенсің, сәлем бердік.
Бұл қойың кімнің қойы, ақсақал бай,
Жолаушы ем көптен бері, жаңа келдік...

— Бар екен әр нәрседен мұның ойы,
Тартқан сымдай көрінер қырдың бойы.
Жарқыным, сен сұрасаң, мен айтайын,
Сарыбай ерте кеткен — ханның қойы.

— Ақсақал, бай екенсің., сөзің майда,
Мен дағы жат кісі емес, мұны да ойла.
Сарыбай ханның қойы осы болса,
Жалғызы Қозы Көрпеш бала қайда?

— Шырағым, серілік бар сіздің бойда,
Білдім бе? Білмедім бе? Өзің де ойла.

Қозыекен айдай болып жүрген шығар,
Осы жерде, қыз ұзатқан жақын тойда.

— Келгенім менің барып бір талай жер,
Бай-еке, бір пайданды тигізе гөр.
Айтарлық шерім де көп, мұным да көп,
Жалғызды, тілінді алса, шақырып бер!

Мінезі шалдың дағы текті дейді,
Сөзіне әбден көзі жетті дейді.
«Шақырып тілімді алса, келемін» деп,
Аяндап топқа таман кепті дейді.

— Жалғыз ұл, жастай қалған көздей келдім,
Жолдас болған атанның кісісі едім!
Бір жігіт ат арытқан қылды керек,
Жүрсен, ертіп алғалы келіп едім!

— Не қылып танымадың, байым зерек!
Ол не қылған кісі екен жаннан бөлек?
Жауыр атты мен жаба тоқып жүрсем,
Мен сықылды көрпілдес неге керек?

— Атаңды жасында алған жаббар құдай,
Атадан жастай қалған сен сұмырай.
Жауыр атты сен жүрсен, жаба тоқып,
Көктайың жауыр қылған саған орай!..

Тіліне шалдың сонда ерді дейді,
Тілеген бір тілегін берді дейді.

— Не де болса, сөйлесіп көрейін,— деп,
Шалмен еріп қойына келді дейді.

— Ағеке-ау, қой қасында сізді көрдік.
Жасыңыз үлкен екен, сәлем бердік.
Шақырдың жас баланы неменеге,
Қандай іске жұмсайсыз, міне, келдік?!

— Өсіпсің, кішкене едің, Қозым дардай,
Қайратың басым еді, шығара алмай.
Қайының айлық жерде жақын жатыр,
Сұм жалғыз, не ғып жүрсін, бір бара алмай?!

— Ағеке-ау, шақыртқан соң келіп ем тез,
Нанбаған айтқан сөзге жаманнан без.
Құлағым керең болсын, естігем жоқ,
Қайта айтшы, «қайын» деген немене сөз?

— Байлығын Балталының көрмеймін деп,
Тіліне ер Тайлақтың ермеймін деп.
Қор атаң, ақылы жоқ өрге қашты,—
«Қызымды жетім ұлға бермеймін» деп!

— Көк тайың астындағы желмеді ме?
Барсаң көзің ағеке-ау, көрмеді ме?
Әбден барып мәнісін біліп келсең,
Бір тоғыз сәлемдеме бермеді ме?

— Шырағым, барып едім сертке жетіп,
Көк тайды қарыштатып мен еңретіп.
Тоғыз берген кінә жоқ келінімнен,
Бір құлдың түсіп қалды, ызасы өтіп.

— Сөзіне қыздар сіздің, ермеді ме?
Асылдан сәлемдеме бермеді ме?
Бергені бір тоғыздай рас болса,
Шіркіннің бір белгісі келмеді ме?

— Қарабай қайын атаң бейілі тар,
Қодар — тоқсан дейтұғын бір анты бар.
Сен бала, азырқанба, алсаң мұны,
Үш түрлі мұнда келген белгісі бар.

Мақтады бастан аяқ Айбас оны:
— Бір іздемей жатырсың, қайтып оны.
Азырқанбай, сен бала, алсаң керек,
Жүзік, бешпет, келді ғой алтын тоны!

Белгісін алып келген Қозы көрді,
Көрген соң Қозыкемнің көңілі сенді.
— Маған Тайлақ батасын берсін енді,
Алтын тонды Тайлаққа жібер енді.

— Ақку құстай жарқылдап оның мойны,
Бұл дүниенің қызығы қылған ойны.
Бұралған тал шыбықтай сұлу Баян,
Іздеусіз Баян қайтып жатыр қойны.

Өне бойдан сіркедей мін таппадым,
Көрмеген жаным екен, көңілім тойды.
Бармасаң осыны іздеп, арман кетпес,
Енді ізде, не қыласың бөтен ойды.

Мен көрдім тоқсан бөрі бірдей келіп,
Бәрі де Баян үшін басын жойды!
«Тарыс берген соң тайсалма!» деген сөз бар,
Бар көргенін ер Айбас айтып берді.

Қозыкең үйге келді беті терлеп,
Анасын шақырады «мұнда кел»,— деп.
«Ант бер» деп анасының қолын алды,
— «Менің жарым кім еді, айтып бер!» — деп.

— Түйеге сымбыл тартқан теңдей болсын,
Суға аққан мұз бұзылып сендей болсын.
Атын атап, мәнісін айтқан қазақ,—
Екі беті жаралы, мендей болсын!

— Ат мініп сары табан желмей ме екен,
Ер жігіт жол бейнетін көрмей ме екен?
Неге жора бастайсың жалғызына,
Баласы үй ұзатып келмей ме екен?

— Барайын деп келіпсің сөзге «е» деп,
Боз қасқаны мен айттым жолыңа деп,
Келмейсін деп айтамын соның үшін,
Батыр Қодар шығыпты сорыңа деп.

— Ажалым қайда жетсе, сонда өлермін,
Болмаса бір қызық жол мен көрермін.
Құдай кесел қылмаса қайратыма,
Не ғылып бір Қодарға бой берермін!

— Білемін артық емес Қодар күші,
Ол сол елді қорқытып алған кісі.
Қанша күшті болсаң да, сен жалғызсың,
Қорқынышсыз болады елдің іші.

— Қодарға болысады сол жатқан ел,
Қыламын бір аллаға мен тәуекел.
Ажалдан қашып пенде құтыла ма,
Тағдырға не болса да байладым бел!

— Байқасам, қажымайтын сен бір шоқсын,
Көзіме, туып менің, күйік бопсын.
Мен түсімнен шошып ем, жалғызым-ау,
Әйтеуір, тірі күнде маған жоқсын!

Қайтейін мінезінді жастық жеңіп,
Не ғылса да бір хабар саған келген.
Кұйрығын жоқ, жалың жоқ, жалғыз кылып,
Қайғынды тартқызбаққа маған берген.

Жарығым, бұл сапардан қалсаң не етер,
Көзінді мен сорлыға салсаң не етер?
Бұл жалғанда көре алмай, жалғыз балам,
Қайғы ойлап, бір сен үшін күнім өтер!

Артында иесіз қалды мың сан малың,
Қыз-катын алсаң дағы саған жетер.
Қуратып мен сорлыны тастап кетпей,
Елден тандап бір сұлу алсаң не етер!

Қорқытып оны Қодар алды деген,
Айбастың айтқанының бәрі бекер.
Жамандықты көрмеген, ей, құлыным!
Жол табылмай жапанда тентіретер.

Артыңда сен кеткен соң, мен де өлермін,
Не қайғы бар көретін мұнан бетер...

— Алдымда неше қатер, тұрса да оқ,
Тартынып бұл сапардан қалуым жоқ.
Сұлуын дүниенің жисаң дағы,
Бір жарымдай болмайды көңіліме тоқ.

— Ей, жалғызым, кеттің бе,
Тірі тастап жалғанда?!
Қызығынды көре алмай,
Мен сорлы қалдым арманда!

Мен не көрем, ала кет,
Дұшпаның көп андыған,
Жалғызым сен барғанда,
Құдай қосса жарынды,
Елінді ойла, алғанда!
Жалғызым сені көріп ем,
Өліп барып талғанда!!!

Жылармын бір сені ойлап-ертенді-кеш,
Шешеннің жылағаны бір бұл емес.
Анықтап Айбас саған айтқан екен,
Қызы еді Қарабайдың Баян еркеш!
Сансыз жылқың, сан қойың қалды артыңда,
Кімге тастап кетесің, Қозы Көрпеш?

— Ақылым бұл уақытта зерек емес,
Көп тұрмас, ертеңгі күн болады кеш.
Сансыз жылқы, сан қойым қалса артымда,
Бір күнде қырылса да керек емес!

— Байқасам, тоқтамассың, сөзің бұзық,
Кеткеніңде қала ма, анан зарлап,
Сүйеніп, қуат қылған жалғыз сенен,
Кімдерге тапсырасың, әдейі арнап?

Қозының атқа мініп жүрер шағы,
Не десең де қиын-ды тоқтамағы.

— Тоқтасын деп айтасың соның бәрін,
Бір құдайға тапсырдым сізді дағы!

— Шырағым, қартайғанда, сені көрдім,
Тоқтар деп уайым ғып, айтып едім.
Қапы қалма, шырағым, дұшпаның көп,
Жолың болсын, бар енді рұқсат бердім.

— Япырым-ау, осы жұрттың бейлі тар,
Бәрінің тоқтатуға ниеті бар.
Мен жүрмей бұл сапардан тоқтамаймын,
Ер Айбас, мінуіме қандай ат бар?

— Жылқыны араладым ерте-кешті,
Бірін жүйрік,
Біреуін берік десті.
Шыққыр көзім шықпаса мен таныдым,
Дейтуғын бір атың бар Күрең бесті!

Жылқыдан сол Күреңді алып келді,
Ерттеп, дайын сапарға қылады енді.
«Арыздасып, қоштасып, қаламын» деп,
Басы Тайлақ, ел-жұрты — бәрі тұрды.

— Айтар сөзім бар Тайлақ, биім саған,
Қайғымды ескеріпсіз жетім қалған.
Сапарымды тоқтатам дей көрменіз,
Құлдық ата, көңілін қалар маған.

— Шырағым, қайратыңа көңілім еріп,
Мен келдім қалайын деп сені көріп.
Тоқтатар сапарымды деп ойлама,
Амандасып қаламын, бата беріп!

— Ендеше батыр Тайлақ, аз тоқтай қал,
Артымда қалды менің есепсіз мал.
Тапсырдым бар малымды Тайлақ сізге,
Соны бүгін түгендеп қолыңызға ал.

Жалғыздан тірі айрылған шешем қалды,
Тапсырдым көзіңіздің он қырын сал.

Кайтейін ызаменен мен барамын,
«Не болам!» деп «жалғызым» болады зар.
— Күш-қуатым сен едің қартайғанда,
Сен кеткенде, болмай ма заманым тар?

Көзінен елі-жұрты төкті жасты,
Баяндай іздеймін деп қолан шашты.
Қозының жүрмегіне көз жеткен соң,
Көрісіп елі-жұрты амандасты.

Тыспай елі-жұрты зар жылайды,
Анасы тақат қылып жүре алмайды.
Шешесі мен Тайлақ би жүгіріп кеп,
Қолынан ер Қозының ұстай алды.

Онды, солды бетінен сүйді дағы,
Артынан бата беріп, тұрып қалды.
Қанша айтса, құлағына енер емес,
Қажымас қара болат майталман-ды.

Ер Қозы жүріп кетті қатты дінді,
Шуылдап елі-жұрты салды үнді.
Қоштасып ел-жұртымен жылағанда,
Құданың құдіретімен жер сілкінді.

Шешесі айтты: «Қуарып жалғыз қалдым,
Жүремін қуат қылып енді кімді?»

Ер Қозы амандасып, жүріп кетті,
Уайым, ойламайды, қайғы тіпті.
«Осыған жолдас болып барайын» деп,
Жүгіртіп Көктайымен Айбас кепті.

— Ер Айбас, мен інімін, сенсің ағам,
Артылды талай жаннан сенің бағаң,

Қалды шешем, артымда қалың малым,
Тапсырдым бар малымды батыр саған!

— Бұл елге батыр Тайлақ би емес пе,
Бәрі де малы-басына ие емес пе?
Көріп келген жерімді тура бастап,
Сені ертіп апарғаным жол емес пе?

— Айбас-ау, мені ойында кем дейсін бе,
Сен менің қайратыма сенбейсін бе?
Жалғызы Сарыбайдың Қозы Көрпеш,
Жетелетіп тапқаным жөн дейсін бе?

— Әкенді жасында алды жаббар құдай,
Ұқтырды қайын атаң аулы бұлай:

Үш жүзікті енді алып Айбас берді,
Сәлемдеме үш қызға дұғай-дұғай.

— Ойлашы, мен кімдерден қалысарым?
Есен болсам, бір барып табысармын.

Ендей малы қалды деп қызыққанмен,
Қасық қаным қалғанша салысармын.

— Ойлама, сені кімнен кем көрермін,
Мал-басыңды өзінмен тең көрермін.
Бұл жалғанда жолықпай өліп кетсем,
Құрттай санап соңыра мен берермін!..

Сол жерде Айбас қалды, Қозы кетті,
Көз ұшына бұлдырап барып жетті.
Қалуға Қозыкеңді көзі қимай,
Жүгіртіп Көктайымен тағы кепті.

— Жалғызым, жөнелдің бе, бір құдай деп,
Атыңның басын бұрма, ел бұлай деп.
Қалды шешен, артыңда қалың жұртың,
Қандай жауап айтасын, немене деп?

— Жалғызын көрмегенін көрді деп айт,
Құдайым сұрағанын берді деп айт.
Басымды көп қаңғыртпай халқыңа қайт,
Отқа түсіп балаңыз өлді деп айт!

— Жалғыздың әр қиыны... Шешіле... Көр...
Періште, отқа салмай өшіре көр.
Айтады қаталықпен, астапыралла,
Құдая, балалығын кешіре көр!..

Ер Қозы жүріп кетті дамыл алмай,
Асады күннен күнге Күрең талмай.
Әйтеуір елдің жөні осылай деп,
Қисапсыз көп қаңғырды ел таба алмай.

Бір талай жүре-жүре заман кешті,
Атқан аңның етін жеп, суын ішті.
Күнде мінген Күренкей арықтайды,
Басына ғаріпшілік сонда түсті.

Күренкей кейде жортқан, кейде желген,
Бір қамысты қопаға азар келген.
Ер-тоқымын, жүгенін сыпырып ап,
Сол жерге тәуекел ғып қоя берген.

Қозыға жас та болса тілек берген,
Қасында жолдасы жоқ бұған ерген.
«Қозыекен түзде жүдеп жатыр ғой» — деп,
Үйінде шешесінің түсіне енген.

Шешесі ерте тұра айғай сапты,
Басы Тайлақ, ел-жұртын жиып апты.
Қозыекен түзде жүдеп жүрген екен,
Бақсы, бәлгер, ойшыға «ойла!» депті.

Тайлақтай адам болмас асыл текті,
Не қылса да қылғаны сондай епті.
— Мал айтыңдар, жолына Қозының, — деп,
Халқына батыр Тайлақ жарлық етті.

Ер Тайлақ ойланады осы нетті,
Көндірді бұл сөзіне осы көпті.
«Мен де айттым, мен де айттым» деп... Есеп
қылса,

Қойы мыңға, жылқысы жүзге жетті.
Айтқан малдың бәрін де сойып алып,
Жоқ-жітік, аш-арыққа үлестірді.
Жетім-жесір, аш-арық, молда, қожа —
Бәрінің бір аллаға діні таза.
— Құдая, ер Қозының жолын қыл, — деп,
Баршасы көп зарланып қылған аза.

Құдайым құр тастамас, сірә көпті,
Дұға қылып, тасаттық тарап кетті.
Құданың құдіретіне қарасаңыз,
Жатқан жеріне бір үлкен керуен кепті.

Керуен қонғаннан соң, Қозы барды,
Ішінде бір адам бар ақ сақалды.
Қозының аты менен түрін көріп,
Өзгелерден шығарып қасына алды.

— Өзім қожа, молдамын және өзім бай,
Сауда қылып келемін барып Қытай.

Атын арық, түрін жат, жапан түзде,
Жалғыз жүрсің не қылып шырағым-ай?

Қожаға Қозы айтады енді бәрін,
Қожа білді Баянға ынтызарын.
Бастан-аяқ қожаға бәрін айтты,
Жарасымды Қозыекен баршаларын!

Қозыны падишадан артық күтті,
Түс құбылтып жүретін дұға үйретті.
— Жанның бәрі дос емес мендей саған,
Бұл түсіңмен көрінбе, балам,— депті.

Қожадан жасырмайды әсте сырды,
Бірігіп он бес күндей дәурен сүрді.
Екеуі жапан түзде уағыдаласып,
Қозыны қияметтік іні қылды...

Көреді батыр Қозы талай жерді,
Жақындап адасса да келіп еді.
«Құбылып, елді аралап үйренгенше»,—
Деді де бар сиқырын жазып берді.

Айрылды он бес күндік азық беріп,
Бар сиқырын — білгенін жазып беріп,
«Ел-жұртыңа айтамын хабарыңды,
Уағыда қылып,— табам,— деп өзі келіп».

Екеуі екі айрылып жүре берді,
Уағыда қылды Аягөз деген жерді.
Арада бір-ақ қонып — ертеңгі күн,
Отырған Аягөзде елді көрді.

— Ауылға алыс болса жуықтайын,
Күренді бір жолата суытайын.
Барыңды қарыштап қал, бүгінгі күн.
Баянды өксік болған уатайын!..

Бір жерге Қозы аттан түседі енді,
Бір киім Тазшанның реңін... берді.
Аягөзде құдайлап келе жатса,
Өзенде қой жайған таз кездей келді.

Бір тазды бір таз келіп көзі көрді,
Жолаушы таз қойшыға «сөйле» — дейді.
— Бұл қойың кімнің қойы, қой жайған таз?
Айта гөр, елдің жайын бізге,— дейді.

Бар екен әр нәрседен бұның ойы,
Кесел екен бұл таздың өне бойы.
— Менің қойым деймісің осынша қой?
Қарабай деген дінсіз, иттің қойы.

— Шадыр * тазым, емессің сөзге майда,
Таз жел өкпе келеді осындайда.
Қарабай анттың қойы осы болса,
Тура сілте, антыңның аулы қайда?!

— Япыр-ау, сен менімен таныс емес,
Не еткен жансың, өн бойың толған кенес.
Кешке шейін үш барып, үш қайтасың,
Ауылы Қарабайдың алыс емес!..

— Сенімен сөйлесейін аңдай-аңдай,
Қандай жан екенімді байқай алмай.

* Шадыр — шырты етпе, ашуланшақ.

Екі таз аулақ жерде сырласайық,
Бой жеткен Қарабайдың қызы қандай?

— Тәубенді ант ұрған таз жаңыласын,
Қой жүні бөстегінді жамыласын.
Солардың құшырына жолығарсын,
Сен қызын Қарабайдың не қыласың?

— Мұндар таз сөз айтқанын өнер көрген,
Жәреукелі * келеді жалшы деген.
О да біздей жаралған адам шығар,
Соларға әулиелік қайдан келген?

— Көрмедім бұл жалғанда сендей тантық,
Соларға тең бола ма сендей шартық?
Сән-тұрманы мүкәммәл ** киілім,
Соның үшін сенімен менен артық!

— Сұлу деп шығушы еді аруағы,
Артық болса, артық та оның бағы.
Біз де адам ғой, айтсаңшы, нең кетеді?
Қандай-қандай қызы бар сүйтсе дағы!?

— Сөзіме менің айтқан нанбай ғана,
Ай, Таңсық екі қызы дардай ғана.
Қыпша бел, алма мойын, сұлу Баян,
Сипаты сұлу Баян сондай ғана!

Көзбен көрмей, ауызбен айтып болмас,
Өзі теңдес адам жоқ оған жолдас.

* Жәреукелі — жағынғыш.

** Мүкәммәл — мүлік, қазна.

Дидарын көрген адам көзі ұялар,
Жігітті ғашық қылмай, ерікке қоймас!
Мақтауға аузым олақ, айта алмаймын,
Хор қызы кітаптағы ондай болмас.

Көрген жоқ оған орай бір жігітті,
Қолы жетпей жамандап адам оңбас!
Тоқсан бір Қодарменен сер бойдақ бар,
Маңына алмақ түгіл бір бара алмас.

— Жапанда Тазша ағаеке-ау, жүресін бе?
Құрбыңмен сен де ойнап, күлесің бе?
Байдың қызы малшымен сырлас болар,
Солардың тамыры кім білесің бе?

— Апыр-ау, мұның өзі не қылған жан?
Сөзіме сөйлемеген еш қоймаған.
Сан қоймен ерте кетіп, кеш келемін,
Сен ант ал, білмесіме құдайға нан!

— Тазша құл, қартайыпсыз, сізді аяймын,
Сен кетсең, орныңа мен тұрайын.
Азат бол, көрінбестен үйіңе қайт,
Сан қойды сенің үшін мен жаяйын.

— Жақты ғой құлағыма мұның маған,
Жанға соқпай жөнелесін мен кәрі аған.
Сан қойды менің үшін жайсаң балам,
Қолыңа қалағаның тисін балам!

Екі таз жапан түзде кез келеді,
Басы шалыс, аяғы жөн келеді.
Қарабай жаудың қойын аясын ба?
Тұрғын тазға жүз елу қой береді.

«Тәшкен барсан, еліңді табарсын», — деп,
Тазшаны түн қатырып жөнелтеді.

— Шырағым, сен екенсін ердің ері,
Сендей ерді көргем жоқ көптен бері.
Көп қайта Қарабайды сен сұрайсын,
Шыныңды айт, сен Қозының қандай жері?

— Тазша құл, қой жаясын ерте-кешке,
Ғаріптік шаршағанда түседі еске.
Алашқа мені айтсаң өлтіремін,
Қозы Көрпеш дегенің мен емес пе?

— Бетім-ау, мына біреу кісіге бак,
Мақтаған шығушы еді сені аруақ,
Қандай жан деп таң қалып жүруші едім,
Талайған таз екенсің өзімдей-ақ!

— Жетпейін мен нәлет деп тегіне енді,
Жөн кетсең — жараушы еді жөніне енді.
Таз кепті басындағы жұлып алды,
Мұндар таз, мұнда айналып қара! — депті.

— Мынау қолдан жасаған көбім еді,
Рас Қозы Көрпеш екенін сонда білді.
— Қайда барсан, сонда бар, жолың болсын,
Қосағыңмен қоса ағар, балам! — деді.

Екі таз екі айрылып жүре берді.
Ақылы Қозыекеннің кемел еді.
Ауыл жата қойды айдап Қозы Көрпеш,
Аулына Қарабайдың ап келді енді...

— Ойласам, мынау ақыр заман ба еді.
Астында Күрең шардақ шабан ба еді?
Мұнша кешке қойымды неге ап қалдың,
Ит-құстан, одан-бұдан аман ба еді?

Қарабай әлі ешнәрсе ойға алған жоқ,
Қозыекен Баянды ойлап көңілі тоқ.
— Сен қорқатын ешнәрсе көрінбейді,
Қойыңды оза шауып, жау алған жоқ!

— Білімсіздің айтқанын көп елеме,
Адамзат ақыл жетпей өлер деме!
Ойбай, қатын, бір нәрсе тамақ сайла,
Қарыны ашып келген бе тазша неме!

— Қарабай, ат мінесің бек тағалап,
Ақ қасқыр ауылыңды жүр жағалап,
Қара інген от басында шөгіп жатыр,
Жүгірген бозша тайлақ жар жағалап.

Бай айтады: «үш қызым, мені көрші,
Үшеуің, шапшанырақ, бері келші.
Тазшаның тұспалдаған сөзі өтті,
Соның маған мәнісін айтып берші».

— Бұл тазша үйде айтты ғой, түзде айтқанын,
Білмейсіз бе, ақ қасқыр сізді айтқаны.
Қара інген от басында әжем бакыр,
Бозша тайлақ дегені бізді айтқаны!

— Апалар, жасың үлкен, ойың теңіз,
Сіздерге салайыншы мен бір кеңес.
Түрі жат, төркіні жат, әр нәрсесі,
Мынау, сіздің күндегі тазшаң емес.

Қозыкең бір білінді өнер бастап,
Не қылғанын тұрады қыз байкастап.
Иіліп ақ боз үйге кіріп келді,
Сол жағының тізесін сипап тастап.

Қозының не қылғанын қыздар білді,
Ішінен бір сұмдықты біліп алды.
«Әлде болса алды-артын байқайық» деп,
Сығалап босағадан тұра қалды.

— Асылым алыс жерден іздеп келген,
Құбылып, бой жасырып біздің елден.
Шешем жатыр бір табақ өкпе сайлап,
Кім екенін білеміз осы жерден!

Бәйбіше сонда ішінен налып келді,
Табағына өкпесін салып берді.
Құлаш-құлаш өкпеге істік түйреп,
Қайқайтып, қарағай табақ алып келді.

«Қарабай, менмін жарлы, сенсін малды,
Бір өкпеден басқа асың қайда қалды?
Қашаңғы зорлығыңа көнейін» деп,
Қақ басқа табақпенен салып қалды.
Ағаш табақ басына қатты тиіп,
Қабағын Қарабайдың жаман жарды.
Қой шетіне Күреңді мықты арқандап,
Күңкілдеп, тазша болып жатып алды.

— Біреу жарлы, біреу бай күндемелік,
Қылған ісін жаманның мін демелік.
Жарса-жарсын қабақты, ойбай қатын,
Малды бақпай кетеді, үндемелік.

Баянды сұлу деді көрген халық,
Қозының Баянды ойлап жүзі сарық,
Қой шетінде Қозыкең ұйқтап жатса,
Соның нұры мың қойды қылар жарық.

Баян кеп, апасына сөз айтады,
Ұялып, ибадатпен аз айтады.
Бата алмай оятуға Қозыкеңді,
Түнде үш келіп үйіне, үш қайтады.

Ер Қозы аман-есен қызға жетті,
Қыз Баян қосыла алмай болды дертті.
Сол үш қыз сөйлесем деп жетіп келсе,
Таң сарғайып артынан атып кетті.

Үлкен толғау түседі қыз ішіне,
Қой жайылып кетеді өз ісіне.
Бір сұм қызды жіберді қоймен бірге,
Тоқты кебін кигізіп терісіне.

Ер Қозы Күреңкейін мінеді ерлеп,
Елінен өзі жалғыз жүрген серлеп.
Бір қызды кеп кигізіп қыздар қосты,
— Осының кім екенін біліп кел! — деп.

Қой келді, Қозы келді, тоқты келді,
Жапанға елден аулақ шыға келді.
Ел жоқ, күн жоқ, жапанға келгеннен соң,
Қозыкең мұңшылықпен жылайды енді:

— Мұндайлыққа салды ием,
Мен сықылды жалғызды.
Бір қыз үшін дертті боп,

Иттің де қойын жайғызды.
Мен елімде көруші ем,
Не сықылды әр қызды.
Бәрінен де көңілімді,
Жалғыз Баян қалғызды.
Жолын білмей бұл шөлде,
Жер түбіне барғызды.
Ақылдасар кісім жоқ,
Тау мен тасты шалғызды.
Керуен кез боп жапанда,
Онан сиқыр алғызды.
Тазша кебін кигізіп,
Кішілікті қылғызды.
Оянушы ем тал түсте,
Қайғымен ерте тұрғызды.
Дүниеде ғашық қатты екен,
Көңілді бұған бұрғызды.
Бере ме тәңірім бермей ме?
Ынтықты болған бір қызды?
Косылғанша мен соған,
Ішіме қайғы толғызды.

Атадан туған мен бір шок,
Садаққа салар сайман жоқ,
Балталыдай жерім жоқ,
Бақалыдай көлім жоқ.
Ақкезеңдей белім жоқ.
Ер Тайлақтай биім жоқ.
Тай шаптырым жерім жоқ,
Баян үшін қой жайдым.
Өте де шыққан дүние бок,
Алдымда менің балам жоқ.
Жат жерде менің бағам жоқ.

Артымда менің інім жоқ,
Сүйегімде мінім жоқ.
Ала алмасам осы жол,
Тірі де жүрер күнім жоқ.
Алдымда менің жалым жоқ,
Айдап та берер малым жоқ.
Алып та сені тынбасам,
Елге жетер халым жоқ.
Артымда менің құйрық жоқ,
Көңілден сірә жүйрік жоқ.
Іздеп те келген қыз Баян,
Қосар да тәңірім бұйрық жоқ.

Талаппенен келіп ем,
Танымады қыз Баян.
Кемдікпенен келіп ем,
Келеке етті қыз Баян.
Шыбын жаным тұрғанда
Бұ тілеуден қайтпаспын.
Сенен басқа хор қызы,
Болса да көңіл салмаспын.
Шашы күміс, басы алтын,
Болса дағы алмаспын.
Танымасаң қыз Баян,
Танытқалы бармаспын.
Қамықпайын, тоқтайын,
Бұл қайғыға қанбаспын!
Сені алмасам осы жол,
Тірі де жүріп оңбаспын.
Құдай кесел қылмаса,
Тоқсан бір құлға болмаспын.
Тынығайын біраз күн,
Бірін де бүйтіп қоймаспын.

Құдай сені шын қосса,
Қызығыңа тоймаспын!
Темір де күйме кілті жоқ,
Қыз Баяннан үміт жоқ.
Осында жүріп мен өлсем,
Сүйегімді іздер жігіт жоқ...

Ер Қозы жырлайды екен жалғыз жүріп,
Жүргенін кемшілікпен қайғы көріп.
Манағы тоқты қашты енді ауылға,
Мәнісін осы сөздің естіп-біліп.

Тоқтының Қозы білді жайын тіпті,
Қайласы бар батыр ғой өзі мықты.
«Аңдып жүрген дұшпанға жолығар»,— деп,
Аузы-мұрнын қан қылып қойға тықты.

Қой келді, Қозы келді, тоқты келді,
Үш қыз да қой алдынан келіп еді,
— Мәнісін еш нәрсенің білдің бе? деп,
Оңаша ап тоқты қыздан сұрайды енді.

— Апалар, азар келдім есен-аман,
Басыма түсті менің ақыр заман.
Білімсіздік қылмандар, әдеппен бар,
Мінезі Қозыкемнің тым-ақ жаман.

Апалар, әрбір түрлі сөз айтады,
Қайғы тартып, уайым жеп айтады.
Ендігісін біле бер өздеріңіз,
«Құйрығым жоқ, жалым жоқ» деп айтады.

Ендеше тілегімді берген дағы,
Құл болып дұшпан оты сөнген дағы.

«Құйрығым жоқ, жалым жоқ» деп сөйлесе,
Құбылып тазша болып келген дағы!

Күні бітті уәделі келер деген,
Көп сарғайған жарым ғой, қайғы жеген.
Мен кешеден танып ем тек емесін,
Жүрегім көрген жерден лүпілдеген!

Жүгіріп қой алдынан қыздар келген,
Келе жатқан қыздарды Қозы көрген.
Соңынан қыздар еріп бір қалмайды,
— «Азырақ сөйлессеніз, қайтер екен?»

— Аяғөз қарамаймын терегіне,
Қыз Баян үкі таққан желегіне.
Қодар мен тоқсан алып тұрған шақта,
Көбеген таз сендерге керегі не?

— Қодар ма еді Баянның ғашық жары?
Жолдас болған кісінің болмас ары.
Алыстан тоят алып ұшып келген,
Қанеки, жібек баулы ақ сұңқары?

— Не қылсам, табылады, бойымда еп,
Сикырменен жүремін басымда кеп.
Таз кепті басындағы жұлып алды,
— Ендеше мен ақ сұңқар болайын,— деп,

Таз кепті жұлып алып бетін ашты,
Баян қыз қуанғаннан жаман састы.
Екеуі бірін бірі таныған соң,
Қуанып тұра сала құшақтасты.

Құшақтап қанша тұрды кім біледі?
Екі қыз бір жыласып, бір күледі.
Ай мен күндей екеуін толықсытып,
Бұраңдатып шеткі үйге ап жүреді.

Киімі Баян қыздың бәрі — жібек,
Алтын сырға, білезік жаннан бөлек,
Үлде-бұлде, мамықтан төсектері,
Екі апаның көңілі тіпті зерек.

Төсекте бүгін олар жатқан да жоқ,
Бірін-бірі көрген соң болады тоқ.
Жиылды серілердің бәрі ойынға,
Ішінде Қозы, Баян жайнаған шоқ.

Баян айтты: «Қозыкек келдін» депті,
«Аман-есен қарағым көрдім» депті.
Есен-аман екеуі көріскен соң
Қайғының ішіндегі бәрі кетті.

Киімі Баян қыздың тиін болды,
Сол жерде бір келте жиын болды.
Сол қалжыңмен өткізіп таң атқан соң,
Қайта кебін кимегі қиын болды.

— Киіңіз кебіңізді, арланбаныз,
Осылардан басқаға сыр бермеңіз,
Кішіліктен ешнәрсе кемімейді,
Андып жүрген дұшпан бар, еш сенбеңіз.

Некелеп алар жарым деп жүріпті,
Андып жүрген дұшпан деп сақ жүріпті.
Күндіз тазша, ол түнде Қозы болып,
Тым болмаса бір жылдан көп тұрыпты.

Іздеп жүріп Қозыкек тапты қайын,
Нені іздесе, тамаша бәрі дайын.
Баян мен Қозы Көрпеш көңілі тынды,
Қодекеннің айтайын енді жайын...

Қодекен жылқы жайып жүрер еді,
Ұялмай бұған қайтып қыз ереді.
«Жылқыдан көш ат бөліп айдап кел!» деп,
Қарекен ерте тұрып жібереді.

Жылқыда Қодар жүрген қосы бойлап,
Жүреді тоқсанымен күліп-ойнап,
«Көшед» деп ертең ауыл хабар барса,
Көш атқа алпыс саяқ келген айдап.

Қодекен Бақа айғырмен зар желеді,
Мінезін Қодекеннің халық көреді.
Арсандап, жылқыны айдап жетіп келді,
Тысқарда Қозы Көрпеш кез келеді.

«Бері кел, тазша бойың қысқа» дейді,
«Адам жоқ сенен басқа тыста» дейді.
«Бұлғақтап қара жорға ұстатпайды,
Жеңгеннің атын келіп ұста» дейді.

— Мен тазша, сен Қодарсың, ой ойлаймын.
Қыңырайыссан — қыңырайыс, бір
болмаймын.

Атын ұстап, шұнақ күл өзің жалын,
Ілгері Күреңменен қой айдайың!

— Қап-қап тазша, қап тазша, мен не етермін,
Бақа айғырға қамшысын еңіретермін.

Қиын жерде қысталаң сөзің өтті,
Көш-жөнәкей теперіш * көрсетермін!..

Көш келді, қыздар келді, Қодар келді:
Бұлқысып Бақа айғырмен желеді енді.
Үш қызға мақтанды да келеңсіз құл,
Тазшаның жауырнынан ұстайды енді.

Қозыекен сол арада ой ойлайды
Тартыспайын десе де, құл қоймайды.
Сүйретіп Бақа айғырдан жұлып алып,
Көтеріп Қүреңкейге жүре алмайды.

— Тілесен тілегінді тәңрім берер,
Құданың қылғанына бенде көнер.
Тіршілікте, тазшеке-ау, ұмытпаймын,
Қоя берші, көштегі жеңге көрер.

— Жапанда мықты болсан, өнер баста,
Құдай қолға берген соң мықтап таста.
Мұнан басқа дәл сенің дұшпаның жоқ,
Шамаң келсе аяма, тым-ақ саспа!

Қозыекен әр өнерді бастайды енді,
Көңіліне жамандықты қоспайды енді.
«Не етейін қанын жүктеп осы итін» — деп,
Анадай жер лақтырып тастайды енді.

Басылып Қодар көңілі болды баяу,
Бір сұмдық көңіліне кірді қаяу.
Қарабай ерте көшіп, кеш қонады,
Келеді ұзақ күнге Қодар жаяу.

* Теперіш — көресі.

Әр жерде Қодар шаршап отырады,
О дағы өз елінде батыр еді.

— Бері кел, қойынды айдап,
қасыма ер,— деп,
Қозыекен Қарабайды шақырады.

— Қарабай шал, қартайған, бері келші,
Өзіңе қас қылғанды досым деші,
Қойынды мен серкештеп өткізейін.

.....*

Қарабай, шақырған соң келді дейді,
Боларын бір сұмдықтың білді дейді,
Қозыекемнің дегенін екі қылмай,
Амалсыз шақырған соң келді дейді.

— Қарабай, жәйлі қоныс қыста,— дейді,
Көңілінді сүймес асқа қыспа,— дейді.
Құрдымнан су аяғы қашқан итсін,
Құйрығын Бақа айғырдың ұста! — дейді.

— Қарабай бармаймын деп қарыспайды,
Сөзбенен ерегісіп жарыспайды.
Қайратын Қозыекеннің көргеннен соң,
Құйрығын Бақа айғырдың келе ұстайды.

Ұстатып құйрығынан өрге жүзді,
Қарабай ғарып жаннан күдер үзді.
Жалдатып өрге жүріп келе жатса,
Байқамай бір жар тасты жаман сүзді.

Сөйледі сонда Қозы қызға қарап,
Қор қылды Қарабайды итке балап.
— Атаң қошқар болған ба тас сүзеді! — деп,
Алып келіп тастайды көзіне ұрып.

* Бұл жерде бірнеше жол түсіп қалған.

— Емін-еркін жапанда жүре алмадым,
Уайымсыз, қайғысыз тұра алмадым.
Су аяғы құрдымнан қашып едім,
Жақсының қасиетін біле алмадым!

— Әкем жалғыз жапанда жүретұғын,
Қартайса да, ақ қайын мінетұғын.
Оңалған соң тәңірі ұмытатын
Ыңқылдаса, ақылы кіретұған.

Қозыкең құдайына сиынады,
Қайраты Қозыкеңнің қызға ұнады.
Бір көште екі ақмақ бейнет көріп,
Қас қарая алды-арты жиылады.

Бас қосқан соң, сөйлейді екі ақмақ,
Қарабай Қодарға айтты: «Малынды бақ!»
Сөзіне Қарабайдың бойы балқып,
Тантық Қодар жылқыға болды шықпақ.

Қодар айтты: «Қарабай сөзіме ерсін,
Қодар батыр күйеуім мені дерсін.
Биылғы жыл жылқыға жұт болады,
Қайраты бар тазшаны маған берсін».

Қодардың осы сөзін Баян сынар,
Қызығына тойған жоқ күнде құмар.
— Қарағым, тілімді алсаң, Қодарға ерме,
Ақылы жоқ, тантық құл жазым қылар.

Қодарсыз Қарабайдың көңілі күпті,
«Жылқыға тазша барса, қайтер» депті.
— Осы иттің тілін бір жол алайын деп,
Тәуекел бір сапарға еріп кетті.

Түйемойнақ, Жылытау айдап барды,
Қоймаңырақтан жылқысын әрі апарды.
Арғы шеті сауыр мен Сойқал қалып,
Жылқыны қоя беріп, жатып алды.

Жылқыға тіпті жайлы Қодар маман,
Сырт дұшпан бата алмайды бұл бір қабан.
Қодекен шүйгітеді қайдағы отқа,
Жылқысы семіз шықты есен-аман.

Жапанда батыр Қодар ой ойлайды,
Тарпаңды асауменен бір қоймайды.
Алты ай шығып, жаз шығып, қар кеткен соң,
Жылқыны елге таман қайта айдайды.

— Жолдастар, сөздерінді он көрейін,
Ауылға жылдам барып бір келейін.
Жеңгенді сағындым ғой жіберіндер,
Сендерге өрік, мейіз әкелейін.

Күнінде Бақа айғырмен Қодар салды,
Қостан шығып Аягөз елге барды.
Ауылға үш-ақ күндей еру қылып,
Төртінші күн жылқыға қайта айдайды.

— Ебін тапқан екі асар, амалданған,
Тәнірім дәулет беріпті мұнша маған.
Жиырма жылқым өлді осы қыстан,
Қара малдың түп-түгел бәрі де аман.

— Ойласам, батыр Қодар сенсін дейді,
Жиырманьң ол несін шығын дейді.
Мұндағы қара малым аман дейді.

.....*

Сен ұрып бір жүз қойым суға кетті.

Жапанда өншен жалшы қулық бастар,
Бірінің айтқан сөзін бірі қостар.
— Өзің барып жылқыны қайтарып кел,
Арық-шеру уақытта қырып тастар.

Қаңтарда қарыс жауған қардай болды,
Алты аттан сымбыл арқан нардай болды.
Жылы сөзді есітіп қайта салды,
«Өзің баршы» дегенге дардай болды.

Қодекен үстіп жүрер күндері өтіп,
Қарабай қойды мұны әуре етіп.
Баянды алмақ түгіл, көрген де жоқ,
Арсан қағып жылқыға келді жетіп.

— Қодеке-ау, есен барып тез келдің бе?
Жеңгемді күймедегі сен көрдің бе?
Кетіп ең дардай болып сен мақтанып,
Қанеки өрік, мейіз әкелдің бе?

— Не қылсаң көңіліңді енді суыт,
Жемес астан бұл неме қылады үміт.
Дәл бір аяқ мейізді қойып еді,
Асығыс боп ауылда қалыпты ұмыт.

— Қодеке-ау, олай болса мен желейін,
Ел-жұртты сағындым ғой бір көрейін.
Киімім кірлеп кетті, жеңім тозық,
Кір-қоңымды жуғызып тез келейін.

* Осы арада бірнеше жол түсіп қалған.

— Барсаң барып келе ғой, барып қана,
Бір мықты атпен келе ғой, салып қана.
Үш күн жатып жегенім жарты мойын,
Аштан өліп қаласың тазша бала.

Кеше ғана кетіп ем, мен жолықпай,
Өрік, мейіз келе ғой алып қана!
Баянды көрген емес өзі барып,
Мақтанып жүреді екен құр ұйғарып.

Алты ай жүріп отарда батыр Қозы,
Сағынып ғашық жарын келді салып.
Айтайын ер Қозының келген жайын,
Қозыкең көп сағынған туған айын.

Кебін тастап Қозы боп күймеге енді,
Ойына алған нәрсенің бәрі дайын.
Үш қызбен қалжындасып отырғанда,
Айтады да, күледі Қодар жайын.

Мінгені Қозыкеңнің жүйрік Кер-ді,
Тоғыз, он күн күймеде қызық көрді.
— Қарағым-ай, етің кірлеп кетіпті,— деп,
Ішінен торғын көйлек тігіп берді.

Қодар көрсе, кодандап ызындар деп,
Көйлегінің жағасын бүгіп берді.
Қозыкең тар күймеде ой ойлайды,
Ойын менен күлкіге бір тоймайды.
Тоғыз, он күн күймеде ойнап-күлсе,
Қарабай «Қайтпай ма?» деп ызындайды.
Жылқыға ертең Қозы бармақ болды,
Баянның нұрын ойға алмақ болды.
Баян айтты: «қарағым, кешікпей кел!»
Осы сөзі Баянның салмақ болды.

Жүрген-тұрған баршасы ойдан шығып
Баянды көргеннен соң, көңілі толды.
Мінгені Қозыекеннің Керді дейді,
Қайраты мың кісілік ер-ді дейді.

Тоғыз, он күн Баянмен ойнап-күліп,
Ер Қозы жылқысына келді дейді.

— Мұндар таз, асауменен сен желдің бе?
Күймедегі жеңгенді сен көрдің бе?
Он күн жатып шіреніп азар келдің,
Қанеки өрік, мейіз әкелдің бе?
— Салайық кел әнгіме десіп отыр,
Бір мейіз жан қалтадан жесіп отыр.

Кодекеме мейіз бер деп айтып ем,—
Қодарға құрт ала бар десіп отыр.
— Құрық салса, Бақа айғыр бойлайтұғын,
Қоста жатып, Кодекең ойлайтұғын.

Кешегіде жолықпай кетіп едім,
Әзіл тастап жеңгеніз ойнайтұғын.
— Қыздардың келіспейді сізге түрі,
Сен дегенде, бәрінің күңкілдері,
Кодекеме мейіз бер деп айтып ем,
Адыра қалсын Қодарың! — деді бірі.

— Қарабай қайын атаң о да кәрі,
Тар күймеде Баян қыз, Қодар жары.
Айтса айтсын сұм тазша дәнеме емес,
Тұлпардың өз тұяғы бізге дәрі.
Қарабай қайын атаң малын сойды,
Тарқады жамағаты дәмге тойды.

Қайын атаң айтады саған сәлем:
Қысыр бөліп жылқыдан әкел! — дейді.
Той қылып, қымыз беріп елді жиып,
Баянды күйеуіне қосам! — дейді.

Қарабай қайын атаң сені мақтап,
Мініп жүр бедеуінді сен де баптап.
Марғау кетсін Қодарың тимеймін деп
С... н саған қойды қыздар сақтап.

— Сұм тазша олай айтсам, бұлай дерсін,
Мінезің тіпті жаман, өзің керсін.
Айтқаныңның бәрі де бейне мазақ,
Сен менен осы жерде таяқ жерсін!

— Кодеке-ау, тіпті жаман бұл мінезің,
Баянға түрленерлік келді кезің.
Қыздар да ғашық екен мінезіңе,
Қасақана айтып ем қалжың сөзім.

— Олай болса тазшеке-ау, ой ойлайық,
Тарпанды асау менен бір қоймалық.
Өзге жаман жанымды тындырмайды,
Екеуміз бие бөліп елге айдалық.

Мен күйеу ғой, тұрайын сонда қырын,
Сен білесің ағанның ішкі сырын.
Мен барғаным ауылға ұят болар,
Желі тоқпақ, құрықпен әкел бұрын!

Қозыекен әр өнерді бастап келді,
Күндей желпіп Күреңді бастап келді.
«Осыған мен бір істі көрсетем!» деп,
Құрық, тоқпақ, желісін тастап келді.

Қозының алтын жүзі жарқылдайды,
Тантық Қодар күнкілдеп тарқылдайды.
— Құрығы жоқ, тоқпақ жоқ, құр қол болып,
Мұны қайтып ұстар! — деп барқылдайды.

Қозы мерген садақпен қу атады.
Жазым болса орнында су атады.
Желінің құлаш-құлаш қазығы бар,
Бармағымен басып-ақ зымыратады.

Қозының қайратына жұрт таң қалды,
Қайраттанып, жылқыға жетіп барды.
Құйрығына қол тисе алып келіп,
Бар асауды көгендеп, тізіп салды.

Көрген соң Қодар мұны болды дертті,
Ала-бедеу байталмен келіп жетті.
Менің айтқан сөзімді кер салдың деп,
Келістіріп қақ басқа салып кетті.

— Мал бағар қысты күні малды кісі,
Балуанға түседі әлді кісі.
Су аяғы құрдымнан келген болса,
Құлдан таяқ жей ме екен жанды кісі?..

Қозыкең мұны естіп жетіп барды,
Қодардың жауырнынан ұстап алды.
Қодар да аянбай-ақ тартысса да
Ала бедеу байталдан жұлып алды.

— Қап-қап, тазша, япырым-ау, не еттім
тазша,
Жақсылығым басыма жетті, тазша!
Кодеке-ау, сен де ойнадың, мен де ойнадым?
Сенен артық Қодеке-ау нені ойнадым?

Бұзау тіспен кетіп ем тарсылдатып,
Үлкен аға ойынымды көтерер деп.

Ойнап ем ашуланып соған неттің?
— Түбіме ойнаған боп әбден жеттің.
Өтірік айтсам, тазшеке-ау олда онбайын,
Кел қоя бер, бұтыма тышып кеттім.

Қозыкең бір білінді өнер бастап,
Қодарды да қорқытты ерге жастап.
Тұңғық қара суға ирім-ирім,
Қодарды Қозы кетті атып тастап.

Қор болды батыр Қодар мысы құрып,
Суға кетіп қалсын ба қарап тұрып.
Қарбаң-құрбаң алақтап бойы ұзын құл,
Суға кетпей шығады құлаш ұрып.

— Мынау да мықты ит екен ойға алалық,
Мұнымен табандасып не қылалық.
Аударысқа қолыңда бар тәсілі,
Қатарлап он кетпенді оқ салалық...

Қатарлап он кетпенді алып кепті,
Өншен батыр сауықшыл жиылады.
Бісіміллә деп ер Қозы тартып еді,
Он кетпеннен қол оғын өткізеді.

Қодар тағы келеді сертке жетіп,
Оғын тізіп, бедеуін зар еңіретіп,
Мақтанып батыр Қодар тартып еді,
Тұрады бесеуінен азар өтіп.

— Ажалсыз бұл жалғанда жан өле ме?
Жиылған қайратымды жұрт көре ме?
Оқ атқанда, қолында бар тәсілі,
Күрескенде маған жан пар келе ме?

Қодарға күресуге Қозы барды,
Біле ме тантиқ Қодар ұят-арды?
Ең астына Қодарды салып қойып,
Бейне жүктей тоқсанды үйіп салды.

— Қап-қап тазша, кап тазша, не еттім тазша!
Жақсылығым басыма жетті тазша!
Қоста отырып қымызды көп ішіп ем,
Бұтыма тышып-тышып кеттім тазша!

— Қодеке-ау, болған жоқ де жазық менен,
Өлді деп сен ант ұрған қайғы жемен!
Тышпақ түгіл антұрған құсып жібер,
Өз обалың өзіңе, бәрі өзіңнен.

— Сұм тазша сенің бейлің тар ма?
Көңілінде бұзық-бұзық ойың бар ма?
Сындырдың қабырғамды мертіктіріп,
Қоя бер тәңірі алғыр, тынышымды алма!

Қор болды тоқсан бірі есі кетіп,
Құдай мұны қойды ғой тентіретіп.
Жылқы жайып не қылсын түзде жүріп,
Қойына жүре берді өлеңдетіп!

Қозыкең көрінеді өнер бастап,
Қыздар да қуантады сөзін қостап.
Аяндап батыр Қозы жөнеледі,
Таудай қылып тоқсанын үйіп тастап.

Қиратып батыр Қозы жөнеледі,
Алысқан майдан жері кемер еді.
Жауланып батыр Қозы келе жатса,
Алдынан сұлу Баян кез келеді.

— Баян-ау, менің айтқан сөзім тында,
Осы ма қорыққандарың, астапыралла?
Шақырды сені Қодар тез келсін деп,
Байғұстың қабырғасын барып сыла!

— Жазылар өзі Қодар біздер бармай,
Байғұсты қор қылдың ғой тілімді алмай.
Тірі тастап кеттің бе бишараны,
Сақ боп жүр, ал карағым қапы қалмай!

Сырты алтын, іші күміс оның үйі,
Күнде дәурен не қылса келер күйі.
— Жеті күн жиын тарқар жиын бар,— деп,
Сауын айтты, сол елдің Сасан биі.

Ол Сасан сауын айтып жарлық етті,
Елінде бір би еді қасиетті.
Асының айтқан күні болғаннан соң,
Басы Қодар, Қарабай асқа кетті.

Аулында тірі жан жоқ қалды тазша,
Қозы Көрпеш болады кебін ашса.
«Аман бол» деп таз кепті жұлып тастап,
Күйеуін киіндірді бейне патша!

Ауылда тірі жан жоқ тазша қалды,
Басы Қодар түк қалмай асқа келді.
Он екі күн бұршақты төгілдіріп,
Күн жайлатып ашыны қамап салды.

Ел көрді өзен болып аққан селді,
Қамады он екі күн тамам елді.
Ойнап-күліп Баянмен мауқын басты,
Елді сонда-ақ босатты күн ашылды.

Қызық көрді келгенше бір қаныбет *
Қодар қыздан қылады үлкен үміт,
«Малда тазшам бар еді тойғызам!» — деп
Тендеп алған Қозыға екі қап ет.

Қодар сырттан биледі біткен малды,
Мұндай адам көрмессің бейілі тарды.
— Мал баққан тазшам қайда, ет берем деп,
Келе сала ауылға айғай салды.

Дауыстап, айғай салып Қодар жүрді,
Ақмаққа Қозы менен Баян күлді.
Қозы менен Баянның жатқан жәйін,
Бір қатын кеп Қодарға естіртеді:

— Бекер-босқа жүресің, Қодар батыр жар-
жар,
Менің айтқан сөзімді, тыңда да тұр жар-жар.
Ойлап тұрсам жүзінде, жоқ екен ар жар-жар,
Сен кеткелі он үш күн болып қалды жар-жар,
Күнде жиын, күнде ойын, рахат онда жар-
жар,
Беріп жатыр мырза боп, елге сиын жар-жар.
Қозы Көрпеш жүр екен, тазша болып жар-
жар...

Қодекен естіп білді осы халды,
Іші күйіп, көпірдің басы айналды.

* Қаныбет — ғанимат (олжа, табыс). Бұл жерде тамаша деген мағынада.

Артын түйсе, қапталы быт-шыт болып,
Бармақ етін тісімен жұлып алды.

Қозыны көруге де бата алмайды,
Бағана келген асқа қайта салды.
— Қызынды хан Қарабай жау алды! — деп,
«Суым бер» деп барды да аза салды.

— Отырған биім Сасан мені көрші!
Бұл не қылған құтырған адам деші!
— Сенің суың батпақта қалмап па еді,
Не қылайын бар-дағы ала берші!

— Отырсын, биім Сасан, малың сойып,
Тарқады жамағатың дәмге тойып,
Бұл несі, Қарабайдың мазағы ма?
Ал кетемін еліңді қырып-жойып!

— Жарқыным, осы елдегі сен бір ерсін,
Шақырып қырық қатын-қыз алып келсін.
Оны шақырып, арақты біз берелік.
Білмей ішіп, арақты улап өлсін.

Қозымен алыса алмай дауласасың,
Асықсаң, жай белгілі құр қаласың.
Ептеп-септеп Қозыны өлтірген соң,
Таласар саған жан жоқ, қызды аласың.

Елі жүр бұл Қодарды қорқып, мақтап,
Қасына келген емес сырттан жақтап.
Сасан би, елі болып, ақылдасып,
Қозыны шақырады амал сақтап!

Шақыра қырық үш қатын келеді деп!
Қатынның жөнін білмей Қозы кепті.
— Ақсақалдар шақырады сені тойға
Күйеу жан бармағаның болмайды — деп *.

Баян айтты: — Ал қалқам, қапыл қалма,
Бұларды дос болар деп ойыңа алма,
Ептеп-септеп ниеті өлтірмекте,
Қауіпсіз үйлеріне тіпті барма!

— Баянжан, жақсы айтасың, сөзің майда,
Ұрғашылық қыласың осындайда.
Болжаусыз жан, мезгілсіз таң атпайды,
Қырық мылтықтың аузына мені байла.

Тура ажалым келмесе бір құдайдан,
Періштелер қорғайды, өлім қайда?
«Қозы қорқып келмеді топқа» деген,
Маған жақсы емес қой оны да ойла.

Тәуекел бір сапарға мен барайын,
Жаман-жақсы болса да іс құдайда!
Осы елдің не қылғанын мен көрейін,
Не табылар бос жатып бекер жайда!!!

Шақырып қырық үш қатын барған дейді,
Соларды көріп тұрсын халқым дейді.
Ай мен күндей екеуін көргеннен соң,
Айран-асыр, таң-тамаша болған дейді

* Бұл арада қалған сөздер бар.

Киімді өншен асыл кигізеді,*
Көзімен жаркылдасып жүргізеді.
Жиылған тамам жаңнан шоқтығы асып,
Күшактап Баян беттен сүйгізеді.
Ай, Таңсық арасына Баян келді,
Іштегі қорқынышын білдіреді...

Қарабай жиып алған қауым елді,
Қас қылып өлтірем деп мұндай ерді.
Осының не қылғанын көрейін деп,
Артынан екі апасы ере келді.

Жиылған бұл халықты көзі көрді,
— Тәуекел, көрейін деп, келіп едім.
Жиылған ақ ордаға жамағат көп,
Ассалаумағалейкүм, сәлем бердім.

Қозының бұл келгені жұртқа ұнады,
Қыздар да біліп келді осы жайды.
— Күйеу жанның қолына аяқ бер деп,
Арақты әр біреуі ұсынады.

Қозы да шаттанады осы сөзге,
Екі месті тауысты көрер көзге.
Жайылды көп ішкен соң өне бойға,
Көгеріп түсі кетіп болады өзге.

Қыздар да аңдып келген бұған еріп,
Қозының ессіздігін көзі көріп.
Не қылса Қозыменен бірге өлмек боп,
Ақ үйге Ай, Таңсық та келді кіріп.

* Бұл да шала жол.

Бірігіп тамам ақмақ мұны қуды,
Өлтірем деп, сапырып берген уды.
— Бір соғыспай өлдің ғой сұм жалғыз! —
деп,

Бетіне бүркіп жіберді суық суды.
Қозы сонда сандалар іші күйіп,
Жақсылық қылар жан жоқ құдай иіп.
Қыздар келіп салқын суды бүріккен соң
Алады батыр Қозы есін жиып.

Қозының атын бір қыз дайын етті,
Күреңге ырғып мініп Қозы кетті.
Ыра төмен аузынан у төгіліп,
Күреннің жалы жидіп қолға кепті.

Ер Қозы жапан түзде жөнеледі,
Өзі батыр болмаса келер ме еді?
Әлсіреп арақ ішіп келе жатса,
Алдынан сұлу Баян кез келеді.

— Айтпадым ба, тіпті осы ел сізге ел емес,
Бұл сізді өлтірем деп қылған кеңес.
Мені алып қайт, қарағым, тура еліне,
Енді саған жабылар, тыныштық бермес.

— Көрмеймісің, келемін болып дертті,
Аяқтатпай кетпеспін айтқан сертті.
Бір аулаққа шығып ап оңалайын,
Қызығыма қарап тұр сонда депті!

— Балталы, Бағаналы жерін қайда?
Бақалы, балдырғанды көлің қайда?
Әділ айтып дұшпанмен теңестіретер,
Батыр Тайлак сықылды биің қайда?
Қарағым, аман күнде еліңді тап,

Арманда боп кетерсін осындайда!
Бір өзіннен басқаның бәрі де жау,
Қайтып тірі жүресің, мұны да ойла!
Енді маған қоқақтар аламын деп,
Қайда барсаң ала кет мені қойма.
Байқашы, жан жағына көз жіберіп,
Үш қыздан басқа сізге жан ұнай ма?

— Білемін, сұлу Баян, маған елсін,
Сенімен қайғысыз жан ойнап күлсін.
Қазан бұзар, үй тентек толып жатыр,
Қайратымды бар дұшпан, алыс білсін!
Оналып ап келейін соғысуға,
Қайратымды көп неме көзі көрсін.
Егер де қазам жетіп өліп кетсем,
Ең болмаса артқы жұрт айта жүрсін!

Ер Қозы уайымсыз жалғыз тұрып,
Көз жасы Баян қыздың бетін жуып.
— Өзі мас, жығылар деп есеңгіреп,
Басы Қодар жабылып келді қуып.

Басында өлтірем деп кеңес етті,
Осынша Қарабайға Қозы не етті?
Жабылған тамам жанның ең алдында,
Ала бедеу байталмен Қодар жетті.

— Сен келдің адырайып мақтанған боп,
Құзғынға жем қылайын басынды деп:
Осынша қыр соңымнан бір қалмадың,
Қай жеріңнен атсам да обалың жоқ.

Саралай, сай кез оқты еңіретті,
Тасыр құлдың зәресі ұшып кетті.

Күреңмен көлденендеп тартып кетсе,
Ала бедеу байталы құлап түсті.

Қозының өзі жалғыз, қайласы көп,
Қорықпайды жалғызбын деп уайым жеп.
Қодарды атып тастай жөнеледі,
Бәлем, бұл, тұрмастай ғып мықтадым! деп.

Жатады батыр Қодар құдай атып,
Баянға құл сөйлеспес жауап қатып.
Қозының қарасы үзіліп кеткеннен соң,
Байталға қайта мінді жатып-жатып.

Мініп алып, байталға қайраттанды,
Не ғылам қыздан аяп шыбын жанды.
Әлгі атқан оқ өтіпті қара саннан,
Келе жатып қансырап есін таңды.
Есін жиып айтады: қашқын қашты,
Қызды алам деп ел-жұртқа азап салды.

Алады батыр Қодар елді жиып,
Қозыны өлтірем деп басын қиып.
— Осы балтам кесті ғой шапқаннан соң,
Деп алады балтасынан сүйіп-сүйіп.

Қарабай қайыры жоқ жиған малды,
Жан біткенді аузымен Қодар алды.
«Қашқын қашты, Баянды енді алам!» деп,
Барды да қалған жұртқа азап салды.

Сонда тоқсан осыған көнеміз бе,
Осының зорлығымен өлеміз бе?
Бәріміз де жүріп ек Баян үшін,
Япыр-ай, бір соғыспай береміз бе?

Десті де Қодармен жамандасты,
Бәрі бірдей Қодармен сабаласты.
Басына темір шокпар қатты тиіп,
Сол топтан Көсемсары шыға қашты.

Ер Көсем жапан түзге жөнеледі,
Қайраты Қозыкемнің кемел еді.
Әлсіреп, айдалада қаңғып жүрсе,
Қозыға бір бұлақта кез келеді.

— Далада не ғып жүрсін Көсемсары?!
— Сен кеткен соң қоқиды бізге Қодар,
Көңілін балап жүрген жүзге Қодар,
Баянды аламын деп азап салды.
Бата алмай қашып жүріп сізге Қодар.

Бәріміз Баян үшін жаннан кештік,
Ұрысуға береміз «Еһе» дестік...
Баянды аламын деп ел жиған соң,
Тоқсанымыз бірігіп төбелестік.

Бәріміз де ұрыстан кеттік қашып,
Басында бірігіп ек ақылдасып.
Темір шокпар өзіме қатты тиіп,
Есеңгіреп мен кеттім шыға қашып.

— Мен кеткен соң сендерді жеңген екен,
Өлмесіне көңілі сенген екен.
Ұрып жығып, киратып кетіп едім,
Сірә тәңірім тілегін берген екен!

Екі батыр жапанда бас қосады,
Бұрынғы өткен егесті тастасады.

Бірі өлсе, бірі жанын қыямыз деп
Екеуі уағыдамен достасады.

— Япырым-ай, Баян өлмей жүре ме екен?
Мен жоқта о да ойнап, күле ме екен?
Бар екен бір ағашта жалғыз бұлақ,
Екеуі сол ағашты қылды мекен!

Үйінде Баян қалды «а» құдайлап,
Көсем мен Қозы жатыр күліп-ойнап.
«Қай жерді мекен қылды біліп кел!» деп,
Жіберді сұлу Баян бір қызды айдап.

Қозыны бір қыз іздеп кетті салып,
Бұлақтан алды тауып өліп-талып.
Құтылғанын Көсеммен көзі көріп,
Баянға қайта келді хабар алып.

Күнде бір қыз келеді тезек теріп,
Баян сонан жіберер тамақ беріп.
Осы қыздың жүрісін кәдік көріп,
Бір жау қатын жүреді соңына еріп.
Шоқ теректе сөйлескен қызды көріп,
Бұл көргенін Қодарға айтып беріп.

Қодар естіп, ауылға шауып келді,
Қарабай елі-жұртын жиып берді.
Қойдан қошқар, жылқыдан айғыр айтып,
Іздеп Баян артынан о да желді.
Шоқ теректің түбінде ұйқтап жатқан,
Біреуді тантық Қодар көзі көрді.

Мақтанып батыр Қодар келген естіп,
Өстіп жүріп өтеді күні кешіп.

Жақындап кеп, садакпен тартып қалды,
Қарамастан алады басын кесіп.

Көсем батыр сол жерде қаза тапты,
Қолында балтасы бар ырғай сапты.
— Қозының басы міне, өлтірдім деп,
Ауылға тантық Қодар қайта шапты.

Артынан Баян жүріп тез келеді,
Және бір тыңдайтұғын сөз келеді.
Зар жылап Баян сонда келе жатса,
Алдынан хан Қарекен кез келеді.

— Әкем деп көзім талды саған қарай,
Сақтадым ұят-арды мен де талай.
Ел болып кетіп едің өлтірем деп,
Жалғыздың жары құдай, жайы қалай?

— Жалғанда осы Қодар ер-ді,— дейді,
Тілеуін антұрғанның берді,— дейді.
Шоқ теректің түбінде атып апты,
Өз көзіммен көргем жоқ өлді,— дейді...

— Жылама, жалғыз балам, мен көрейін,
Жаман менен жақсыны тең көрейін.
Қодар құлды жек көрсен, жамансынсан
Елден тандап, жігітке мен берейін.

— Емін-еркін жапанда жүрген емен,
Бір Қозыдан басқаны көрген емен.
Елден бура жиып ап шөгертін,
Мүйіз көк термешелі інген емен.

Мақтанып, тантық Қодар желіп келді,
Соңынан тамам елі ере келді.
— Ал байынның басы деп, бақыты қара!
Бір басты алып, алдына тастай берді.

Қозының басы емесін біліп алды,
Мырс етіп ішін тартып күліп алды,
Тастап кетсем бұл танып, тағы іздер деп,
Қуанып жерден басты жұлып алды.

Баян кетті, етекке басты салып,
Қозы өлсе не боламын тірі қалып.
Танертен қуған екен бір түлкіні,
Күренмен Қозы келді соғып алып.

Қозыны ит Карабай әуре еткен.
Баянға қосылғалы көп күн өткен.
Танертен бір түлкінің ізін көріп,
Бір тауға соны қуып Қозы кеткен.

Түлкіні алып келді тауды кешіп,
Түзден құдай көп берген бұған несіп.
Көсемнің кеудесі бар, келдесі жоқ,
Әкеткен Қодар мұның басын кесіп.

Түлкіні келген екен соғып алып,
«Бұл досымды өлтірген Қодар құл деп,
Сол жерде зар жылайды ойбай салып,
Құдай-ау, мен сорлының жолын қыл» — деп.

«Кеше сені дос қылып сүйдім» дейді,
«Достығың дара болып күйдім» дейді.
«Алайын тірі болсам достың құнын,
Сен үшін шыбын жаным қидым» дейді.

Ер Қозы достық үшін көп қамықты,
Қорықпайды тірі жаннан өзі мықты.
Қодарды мен көрейін өлтірген деп,
Аныратып бір белеске келіп шықты.

Белден шыкса көреді жиылған ел;
Жанын қиып достына ағызып сел.
«Қодарды бір аулақта қез келтір», — деп
Жүгіртіп, келді жетіп Қозыекен ер.

Құдайым ер Қозыға дем береді,
Жас бала қайласы жоқ тым ер еді.
Қызды алам деп Қодарың шауып жүрсе,
Әредікте Қозыға кез келеді.

Сол күндегі жандардан Қозы мықты,
Қодар көріп қаша алмай көп ұйлықты.
«Әй бәлем сенің ызан өтті ғой» деп,
Дәлдеп тұрып кеудеден атып жықты.

Ер Қозы жалпақ елге кетті асығып,
Сол арада өлтірді басын кесіп.
Жиылған елге кірді айғай салып,
Қанжығаға байлап ап ернін тесіп.

Қодардың қанжығада басын көріп,
Берелік деп шулады «уәде» десіп.
Қозыны өлді ғой деп жүрген жандар,
Көрген соң енді мұны кетті шошып.

Ел-жұрты жанынан қылды қауіп,
Елінен Баян үшін келген ауып.
Өзге жұртқа көз салып қарамайды,

Қарабайды таба алмай жүрді шауып,
Құр құдықта Қарекен бұғып жатыр,
Қарап жүріп Қозыкең алды тауып.

Ешбір жан бетке қарап бата алмайды,
Қылыштап өне бойын жаралайды.
Ағашқа таңып қойып ел көрсін деп,
Кескілеп итке салды Қарабайды.

Ер Қозы ел қыруға онтайланды,
«Көсем үшін қырам деп тірі жанды».
Өзге жанда үрей жоқ «сабыр қыл»,— деп,
Үш қыз келіп, Қозыны ұстасады...

Баян келіп тоқтатып мауқын басар,
Ол болмаса бұл елдің қанын шашар.
Тар күймеде Баян қыз бір ұл тапқан,
Көрген жан демейтіндей оны да осал.

Баян қыз жаны тынды жарына еріп,
Ешкімге қарамайды бойына елеп.
Баласы туғаннан соң, үш күн өтіп
Қозыкең қойған екен атын Күліп.

Жүрегі Баян қыздың лүпілдеген,
Сіз үшін көп қайғыны тарттым деген.
Көрсетпей тірі жанға асыраған,
Қозы мен қыздан басқа жан білмеген.

Келген екен баласы тоғыз жасқа
Қозыдан айырмасын ол баланы.
Үш қыз бен бала келіп тоқтатады,
Ол елді қырмақ еді одан басқа.

Қозы Көрпеш үйіне салт барыпты,
Қайтып келіп, жіберді ер Күліпті.
Өз орнына ер Күліп тұрды сонда,
Қозының қылған ісі осы депті.

Ақ Баян ол Қозының сүйген досы,
Қозының ерлікпенен қылғаны осы.
Енді риза бол, жиылған жамағаттар,
Айтуынша Бисембай аяғы осы...

Қыз Жібек

Ә халайық, жарандар!
Тындап құлақ салыңыз,
Аз әңгіме қозғайын
Келгенінше қаліміз.
Зекетсіз болса пайда жоқ
Қасықтап жиған малыңыз.
Қыз Жібекті тындаңыз,
Замандас, еркек, ұрғашы,
Ақсақалды шалыңыз...
Қыз Жібектің сөзіне
Енді әбден қаныңыз...
Ал, тындаңыз, жарандар!
Өзге сөзді қоялық,
Қыз Жібектен сөз қозғап,
Қызығына тоялық,
Сыры түскен жерлерін
Жаңғыртып қайта боялық,

Сөз дүкенін құрған соң,
Тамақ керек әр кімге
Бір тоқтыны соялық,

Кешегі өткен заманда,
Дін, мұсылман аманда,
Кіші жүздің ішінде,
Жағалбайлы елі бар.
Жағалбайлының мекені —
Ақ теңіз деген көлі бар.
Жаз жайлауын сұрасаң
Қара теңіз жағасы
Ұлан, Жәмбіл белі бар,
Жағалбайлы елінде
Базарбай атты байы бар.
Байлығын оның сұрасаң.
Өлшеу қылып айтуға
Есеп жетпес жайы бар.
Байлығында өлшеу жоқ
Жеті жүз түйе жүгі екен
Ділдәсі менен жамбысы.
Мың түйеге жүк тағы да
Қант пенен шайы бар.
Аяқты малда есеп жоқ,
Айдалып бағып жайылар.

Сол байда үш қатын бар, тоғыз ұлды
Есепсіз тәңірі берген сонша пұлды.
Еліне оба келген бір кеселден
Бірі қалмай тоғыз ұл бәрі де өлді.

Тоғыз ұл ажал жетіп бәрі де өлді,
Ашумен алты қатын тағы да алды,

Базарбай сексен жасқа келген шақта
Тауыпты кіші қатын бір ұғылды.

Оны тапқан қатыны қырық төрт жаста,
Бала жоқ өзгесінде мұнан басқа,
Періште сипатты бір ұл берді құдай
Жүргенде көзі толып қанды жасқа.

Төлеген деп, қойыпты ұлдың атын,
Құдай артық жаратқан оның затын,
Баланы сипат қылып айтып болмас
Көрген жан ақылынан бір танатын.

Базарбай баласына көңілі тойды,
Қайғының ішіндегі бәрін жойды,
Тоғыз жылда артынан бір ұл туып,
Жұрт жиып Сансызбай деп атын қойды.

Жүріпті екеуіне қалың бермей,
Дұспанның әр не деген тіліне ермей.
«Тірі жүрсе өздері алар бір қыз,
Өліп қалса, күйігін тағы көрмей»

Алса да патша қызын малым жетер,
Менікін жаратпаса сәнім кетер,
Күйікті қатты тартып жүрген басым,
Жазым болса күйермін онан бетер.

Төлеген сонда он екі жасқа келді,
Қыз іздеп аралады тамам елді,
Он алты жасқа шейін қыз жаратпай
Ат жетер жерді арылтып тамам қылды.

Еліне бір сәудегер келді — дейді,
Бұлардың әбден жайын білді — дейді,
Дүниеқор Базарбайдай көрмедім деп,
Сәудегер мазақ қылып күлді — дейді.

Бұл малды бекер жиып керегі не?
Бермепті ұлының қалың біреуіне,
Көзінің ағы менен қарасындай
Артында жанға мирас, малға ие тіреу не?

Сонда біреу айтады оның жайын:
— Бак, дәулет берген артық бар құдайым,
Ел жұрттан қыз жаратпай жүр Төлеген,
Малын аяп жүрген жоқ Базарбайын.

Сәудегер мұны есітіп ойға қалды,
Шақырып Төлегенді қасына алды.
— Сұлу қыз таппай жүрсен айталық — деп,
Бұлай деп Төлегенге ақыл салды.

— Қыз жақпай өз еліңнен жүрсе саған,
Төлеген сүйінші бер енді маған,
Елі бар Ақжайықта Алты Шекті
Аласың жақсы қызды барсан соған.

Жайықта Қызы сұлу артық ел бар,
Ерінбей қыз іздесең сен соған бар.
Шетінен-ақ аласыз бір сұлуды,
Болмаған мұнда тұрып қатерің тар.

Төлеген қыз іздеуге көңілі кетті,
Жолы бар неше күндік оның деп-ті?
Сәудегер айтты жолын жүз күндік деп,
Төлеген іздемекке талап етті.

Төлеген он жетіге келген шағы,
Аз емес бір тәңірінің берген бағы,
Шөлі бар дейді сәудегер қырық күншілік
Төте жол жетпіс күншілік болса дағы.

Онымен жүре алмайсын барғанменен,
Өлесін жолда шөлдеп арманменен,
Жүр деді алыссынбай су жағалап,
«Әр қашан бардың ісі пәрменменен».

Төлеген Ақжайыққа жүрмек болды,
Тәңірінің жазған ісін көрмек болды,
Басшы болып сол елді тапқан жанға
Жүз жамбы сүйіншіге бермек болды.

Жаратты бір кара көк тұлпар атты,
Өзі жорға жануар құс қанатты,
Тұрманының барлығын алтындатып
Күміспенен төрт аяғын тағалатты.

Шам-шырақ, тас орнатты жүген, ерге,
Басшы, қосшы жүз жігіт алды бірге,
Тоғыз нарға алтын мен күміс артып,
Бес жігіт тағы алды қызметкерге.

Ерлерге жәрдем болсын бір құдайы,
Қырық түйе болды азық қант пен шайы,
Азық-түлік барлығын даярлап ап,
Жөнелді туғаннан соң Наурыз айы.

Алқисса, тындаңыздар ендігісін
Алдыңа бір керемет келді мүсін.
Базарбайдың Төлеген,

Ерте туған көбеген,
Сексен жігіт қошы алып,
Он бес жігіт басшы алып,
Ақжайыққа жөнеген.
Айдың өткен нешесі,
Ай қараңғы кешесі,
Падишадан кем емес,
Ер Төлеген мүшесі.
Әулиеге ат айтып,
Қорасанға қой айтып,
Шыбын жанға жан айтып,
Артынан қуып келіпті
Өлгенде көрген шешесі.
Шешесі келіп сөйлейді,
Сөйлегенде бұй дейді:
— Мінгенде атың аласын,
Менен туған баласын,
Халел бала тастай ма?
Атасы менен анасын.
Қал дегенде, қаласын!
Айтқан тілді аласын!
Қал дегенде қалмасаң,
Айтқан тілді алмасаң,
Құрттың ананың шарасын.
Өлгенде көрген қарағым,
Ата-ананды зарлатып
Қай жаққа кетіп барасын?
Анаң келді зарланып,
Әкен отыр сандалып,
Көре алмаған көп дұспан
Сыртыңнан келер қамданып.
Сен кеткен соң қарағым,
Өледі кемпір, шалыңыз,

Сансызбай болса жас еді
Жүреміз кімге алданып?
Төлеген сонда сөйлейді:
— Қой, шеше-еке, жылама,
Жылағаның бола ма?
Бекер, босқа шеше еке-ау,
Көзіңнің жасын бұлама.
Жиырмаға келгенше,
Маған қалың бермеген,
Тең құрбымдай көрмеген,
Құм құйылсын көзіне,
Осы екен сізге сыбаға.
Шешесі сонда сөйлейді,
Сөйлегенде бұй дейді:
— Келгін, балам, қайт-сана,
Әкеңе сырың айт-сана,
Патша қызын алсаң да
Өз елінде жат-сана,
Біреудің тілі тимей ме?
Қартайған әкең Базарбай
Сенің үшін күймей ме?
Ел ішінде тентек көп,
Жиһан кезіп жүргенде,
Тентіреген демей ме?
Ата-анасын зарлатып
Бір қыз үшін кетті деп,
Дос-дұшпаның күлмей ме?
Төлеген сонда сөйлейді:
— Айналайын шешеке-ау.
Тай құнан қой қаңғырып,
Бұралқы болар қораға.
Бір сұлу алмай шешеке-ау
Сірәда көңлім тына ма?

Талап қылған ісінен
Ат басын ерлер бұра ма?
Жаман, жақсы болса да
Алланың болар әмірі,
Өз айтқаның бола ма?
Тілімді алмай кеттін деп,
Ғамкүн¹ болып жылама!
Мен Жайықтан келгенше,
Жүзінді аман көргенше,
Тапсырдым ата-анамды
Жаратқан қадір құдайға.
Анасы сонда сөйлейді:
— «Өлкенің көркі тал болар,
Өзеннің көркі жар болар,
Жігіттің көркі мал болар».
Малың болса, қарағым,
Қара басың хан болар,
Алуа ашап, іштің бал,
Жая шайнап, жедің жал,
Кетер болсаң, қарағым,
Жылқыдан тандап қырық жорға ал.
Сансызбай болса жас еді,
Сен кеткен соң, қарағым,
Сүйеніп кімге күн елтер
Артында қалған кемпір, шал?
Төлеген сонда сөйлейді,
Сөйлегенде бұй дейді:
— Мінгенде атым аламын,
Сенен туған баламын,
Көңіліме түсіп бір хиял
Сапар шегіп барамын.

¹ Ғамкүн (ғамгин, парсы сөзі) — қамкөңіл болу.

Алла насып айдаса,
Бір сұлуды аламын
Алла насып қылмаса;
Ендігі сөздің қысқасы
Мекеге таман барамын.

Әлқисса, онда анасы ойлады, менің балам бұл сапардан қайтпайын деп талап қылған екен. Бұған ризалық батамды беріп жіберейін деп: аллаға, екінші әнбия, әулиелерге тапсырып мінәжат қылғаны:

Анасы ғарып жылайды,
Жылайды да толғайды.
Қой десе де баласы
Оған сірә болмайды.
Бір сұлу қыз алмай Төлеген,
Дүниеге көңілі толмайды.
Шешесі сонда сөйлейді:
Аһ, дедім, құдая,
Дарғаһына¹ бас ұрдым,
Сөзді-сөзге әпкеліп,
Күйгенімнен жапсырдым.
Кетер болсаң қарағым,
Әуелі құдай мен сені,
Қәміл пірге тапсырдым.
Көл егесі, Қамбар-ау,
Шөл егесі, Қамбар-ау,
Қарағыма көз сал-ау.
Рахым қылсаң құдая
Сенен өзге кім бар-ау?

¹ Д а р ғ а Һ ы (арапша) — есіктің маңдайшасы.

Ғашықтардың пірі едін
Ләйлі-Мәжнүн саруар-ау.¹
Ғашықтардың саруары
Зылиха-Жүсіп пайғамбар,
Әйелдің пірі Биби Пәтима
Баламды сізге тапсырдым.
Адасса жолға салып жүр,
Сүрінсе қолдап алып жүр,
Пәлекет келсе қағып жүр,
Қосақтап қойдай бағып жүр.
Бір ғашықтың дертінен
Қарағым менің нағып жүр?
Хазірет ер Сұлтан
Рақым қылып Сіз тұрсаң
Баба түкті шашты Әзиз
Баламды сізге тапсырдым.

Әлқисса, бұл сөзді айтып анасы қайтып кетті. Онда Төлеген қасындағы жігіттерге айтты:

— Анамның маған не айтқанын білдіңіздер ме? — деді. Жігіттер айтты:

— Ешнәрсе білмедік, — деп, Жауап қайтарды. Төлеген айтты:

— Мен кірекеш емеспін, болмаса көп жігіттер ертіп баратын жортуылшы болмасам, мұным жарамайды екен, «жылқыдан жорға ал»¹ — деді ғой, — деп, ол жерге тоқтап қайтып келіп, жылқыдан екі жүз елу жорға алып, бірнеше күн жол жүріп, Шекті деген елге келіп, шатырды тігіп, жорғаларын жайып салып, жұртқа жар салды.

— Әркім жақсы қызы болса әпкеліп көрсетсін, өзі әпкеліп көрсеткен адамға қызын алсам да беремін бір жорға, алмасам

¹ С а р у а р (арапша) — басшысы

да беремін бір жорға,— дегенін. Жұрт есітіп қыздарын жиып келіп көрсетті. Бір жорғадан келген қыздар алып қайта берді. Ешбірін жаратпады, бірнеше күнде екі жүз он қыз көрді, екі жүз он жорға берді. Сонда қасындағы сексен жігіт ойлап кеңесті:

— Бұл Төлеген малды бекер ысарап қылды, ендігі келген қыздарды өзіміз көрелік, жаһаннан асқан сұлу қыз болса, Төлегенге көрсетелік, болмаса, Төлегенді білмейміз,— деп, жасырып көрсетпелік, қалған қырық жорға біткен соң Төлеген біздердің астымыздағы атымызды да берер, онан соң жаяу қалып, елден жүген алып, ат іздегеніміз жарамас,— деп, келген қыздарды даладан қайтарды.

Онда Төлеген:

— Бұл елдің қыздары сұлу деген сәудегер шал бекер айтқан екен,— деді.

Сол уақытта Алты Шекті елінің ханы Сырлыбай деген бар еді, ол ханның алты ұлы бар еді, және ханның ең кенжесі Жібек сұлу деген жалғыз қызы бар еді, және ханның Қаршыға жыршы деген ақын — уәзірі бар еді, ол Қаршыға сенімді болған соң ханның тоғыз мың жылқысы бар еді, жылқыны отарға шығарып, Қаршығаны жылқышылардың басы қылып қойған еді. Сол Қаршыға Төлегенді есітіп бармақ болды, Қаршыға ойлады: — мен Төлегенді көрейін, Төлеген маған жақса, Қыз Жібек те жақтырар,— дейді. Мұны ойлап бір бедеу атты алдырып мініп, Төлегенді іздеп келеді.

Отарда жатқан Қаршыға
Бір бедеуге мінеді,
Алладан пәрмен тіледі,
Ойпаң жерден орғытып,
Жарлау жерден ырғытып,
Тегіс жерден сырғытып,
Аяндамай желеді.

Сексен жігіт елшіге
Салып жетіп келеді,
Келіп сөйлей береді:
Асуда асу бел дейді,
Аса бір соққан жел дейді,
Сексен жігіт ішінде,
Базарбайдың баласы
Төлеген мырза кім? — дейді.
Басыр басыр басырды,
Аққа құлпы жасылды,
Сексен жігіт ал сонда
Төлегенді жасырды.
— Мінгенде атын дөненді,
Көкке тойған көбенді,
Біз білмейміз Қаршыеке-ау
Төлеген мырза дегенді.

Сонда Қаршыға бұлардан жол болсын сұрап айтқаны:

— Ассалаумағалейкүм көп жігіттер,
Сайланған бәрін бірдей бек жігіттер.
Сайланып шыға қапсыз тобыңызбен,
Сөйлей тұр сөзің болса, ей, жігіттер!
— Келеміз елімізден біз жолаушы,
Бет алып шыққан жерім Көкбояушы,
Үйірін қысырақтың жауға алдырып,
Келеміз сұрау салып біз сұраушы.
— Күн көріп жүруші едім өнерменен,
Төтелеп келдім сізге кемерменен,
Көрдім де қараларың жанай шаптым,
Баласы Базарбайдың дегенменен.
— Келіпсіз бізді көріп қарамызға,
Жауапқа жауап таппай қаламыз ба?